

Hans Hildebrand.

Till hundraårsminnet.

Den 36-årige riksantikvarien Bror Emil Hildebrand satt d. 3 maj 1842 i sitt hem Hornsgatan 26 på Södermalm i Stockholm och skrev till sin faderlige vän landshövding Hans Järta i Uppsala. Brevet avhandlade en viktig familjehändelse, i det att riksantikvariens maka skänkt honom hans förstfödda barn, en son, som kommit till världen d. 5 april och döpts d. 22. »Herr Landshövdingens godhetsfulla bifall till min anhållan att få räkna Herr Landshövdingen bland min sons faddrar», skrev Bror Emil Hildebrand, »har gjort mig stor glädje». Och han fortsatte: »Om han får lefva, skall han aldrig förgäta sin faders och med detsamma sin egen tacksamhetsskuld. Då jag ej kan hoppas att samla rikedomar åt honom, vill jag i stället bereda honom minnen, som skola uppmana honom till dygd och ädel verksamhet. Med afseende härpå har jag ock valt hans namn: *Hans Olof Hildebrand*. Det sistnämnda tillkommer, enligt en gammal sed, alltid den förstfödde sonen i min släkt; Olof har han blifvit kallad efter sin morfar, en hedersman. Det första namnet innebär alla mina önsningar och förhoppningar»¹.

Den unge Hans Hildebrand infriade sin faders hopp, att han skulle bli en dugande, intellektuellt verksam svensk. Men föga kunde B. E. Hildebrand vid sonens vagga ana, hur nära deras namn skulle bli sammanflätade i svensk humanistisk lärdoms historia och svensk ämbetsmannatradition. Det torde vara ett sällsynt fall i våra administrativa hävder, att far och son efter varandra under så lång tid som 70 år beklätt samma framstående ämbetspost. Men detta blev fallet med Bror Emil och Hans Hildebrand, riksantikvarier respektive 1837—1879 och 1879—1907. Den, som hade tillfälle att på Vitterhets Historie och Antikvitets

¹ B. E. Hildebrands brev till H. Järta (VHAA, dep. i Riksarkivet). Här nedan använda förkortningar: BEHd = B. E. Hildebrand; HHd = Hans Hildebrand; VHAA = Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien; KVA = K. Vetenskapsakademien; UUB = Uppsala univ.-bibl.; LUB = Lunds univ.-bibl.; Mbl. = VHAA:s Månadsblad.

Akademiens högtidsdag d. 20 mars 1942 höra riksantikvarien Curmans varmt uppskattande ord om sin företrädare, kunde emellertid efteråt diskussionsvis konstatera en sak. Det var, att Hans Hildebrands verkliga storhet och utomordentligt mångsidiga gärning — icke blott som riksantikvarie och vetenskaplig författare utan även i flera andra hänseenden — syntes vara skäligen okända för nu levande generation. Detta är i och för sig icke så märkligt. Nästan alltid möter man särskilt svåra historiska problem vid försök till teckning av det »levande förflutna», den epok, under vilken de personliga hågkomsterna och traditionen sakta men obevekligt ebba ut, medan det historiska materialet, t. ex. i brevväxlingarnas särskilt viktiga form, ännu endast är delvis eller kanske icke alls tillgängligt, vanligen ej heller tillräckligt känt och registrerat.

Vad Hans Hildebrand angår lever ännu mycken tradition, ibland viktig och intressant, stundom roande, ofta oviktig eller förvillande. Såsom Hildebrand själv mer än en gång inskärpte, är det historiska livets art sådan, att förhållandevis mycket litet av en människas levnad stannar kvar i gripbar form för eftervärlden. Å andra sidan kan detta, även om det speglar blott en bråkdel av en människas liv, vara mycket nog för forskaren — så är fallet just rörande Hildebrand.

Det är i själva verket ännu omöjligt att skriva en verkligt ingående biografi över Hans Hildebrand och svårt nog att göra en kortare levnadsteckning. Hans sällsynt rika och vidsträckta författarskap var så mångskiftande, att ingen nu levande vetenskapsman kan ha ett självständigt omdöme om alla delar därav. Tillika är det skriftliga materialet om honom ännu långt ifrån helt känt och överväldigande stort¹.

¹ Hildebrands papper, som huvudsakligen utgöras av hans ofantliga brevväxling, befinna sig sedan 1940 till större delen i Vitterhetsakademiens arkiv. Denna korrespondens består emellertid till en högst betydande del av utländska brev, något som genast avslöjar han märkliga internationella position i den lärda världen. Men detta faktum innebär också, att Hildebrands egna talrika brev till dessa utländska korrespondenter befinna sig utom Sverige. Man vet, åtminstone rörande några av breven, t. ex. en italiensk svit, att de nu förvaras i offentliga bibliotek eller arkiv; men kriget gör dem oåtkomliga. Beträffande Hildebrands svenska brevväxlingar äro bl. a. viktiga serier kvar i familjens ägo: brevväxlingen med fadern (även Bror Emil Hildebrands svarsbrev), breven till hustrun samt brev till Hans Hildebrand från kronprinsessan, sedermera drottning Victoria, mestadels nedskrivna av medlemmar av hennes uppvaktning.

Breven till Hildebrand i Vitterhetsakademien äro ännu blott grovord-

Men huvuddragen av hans levnad kan man ge. En kommande forskning får sedan revidera och komplettera¹.

Hans Hildebrand var den äldste av sex syskon, fem bröder och en syster. Fadern hade genom sin farfar gammalt östgötskt bondblood från bergslagsbygden i och kring Hällestad samt härstammade genom sin mor från borgarsläkter i Kalmar län. Även Hans' moder hade genom far- och morföräldrar östgötsk allmogebörd, från Vikbolandet. Men redan hos B. E. Hildebrands far, bergsmechanicus Hildebrand Hildebrandsson, uppträdde intellektuella intressen. Hans »Herde-Tanckar» vid ett bröllop 1764 är släktens veterligen första tryckta skrift. Även på mödernet fanns liknande läggning. Hans Hildebrands morfars bror arkivarien i Riksgäldskontoret, fil. mag. och jur. utr. kand. Sven Ekecrantz var bokvän, tydligen med kyrkohistoriska intressen². Men framför allt betydde naturligtvis hemmets andliga atmosfär oändligt mycket för

nade, vilket gör samlingen svåråtkomlig och svåröverskådlig, när den ändå är så stor. I fråga om brev från Hildebrand själv till svenskar har jag tagit del av några viktiga serier: till Sven Nilsson och Sven Söderberg (LUB); till Claes Annerstedt, Harald Hjärne och Hugo Hildebrandsson (UUB); samt till Gustaf Retzius (KVA). Bristande tid och arkivevakueringar ha försvårat tillgången till andra dylika brev. HHds ungdomsbrev t. Hugo Hildebrandsson tillhöra doktorinnan Ebba Grenholm, f. Hildebrandsson, Stockholm.

¹ Av tidigare litt. om HHd må nämnas: art. av T. J. Arne o. J. Roosval i Ord och Bild 1908; nekrolog av B. Salin i Ymer 1913; tal i Sveaorden av S. Hildebrandsson (1913); minnesteckning av S. Hedin i Sv. Akad:s Handl. ifr. år 1886, bd 25, 1913 (tr. 1914), och av Axel Kock i Vetenskapsakademiens årsbok 1917; art. av T. J. Arne och B. Thordeman i Fornvännen 1934 och min egen teckning där av BEHd. Bibliografi för Hans Hildebrand (ej fullständig) i A. Kock, a. a. — Det är mig omöjligt att här uppräknat alla dem, med vilka jag under årens lopp haft förmånen få diskutera Hans Hildebrand eller som på olika sätt hjälpt mig. Av familjen vill jag särskilt nämna fru Elin Heimbürger, född Hildebrand, kanslichefen Erik Hildebrand och fil. lic. Karl-Gustaf Hildebrand; av andra bl. a.: riksantikvarien S. Curman, prof. H. Schück, prof. T. J. Arne, prof. E. Wessén, docenten Adolf Schück, amanuensen fil. lic. N. L. Rasmusson, Sv. Diplomatariums utg., arkivarien Ernst Nygren, fil. dr Toni Schmid, riksheraldikern frih. H. Fleetwood och riksheraldikerämbetets sekr. kapten J. Kleberg, Stockholm; professorerna L. Weibull, O. Rydbeck och Gottfrid Carlsson, Lund. Jag tackar varmt dem alla.

² Ett par av hans böcker i förf:s ägo.

Hans Hildebrands utveckling. Han fick följa sin fader till forn-saksmuseet, han såg honom tillika, för att använda ett Bror Emils eget uttryck, »nedmyllad mellan pergamentsbref och slantar». Så blevo arkeologi, urkundsforskning och numismatik tidigt även den unges huvudintressen. Men det är skäl att genast påpeka också bestämda skillnader mellan far och son. Hans Hildebrands begåvning var genialare och originellare, han var mer initiativrik och fördomsfri. Samtidigt visade han någon brist på noggrannhet, starkare splittring än den gamle. Även i det yttre voro de olika. Medan Bror Emil var förhållandevis liten, var Hans storväxt och representativ. En stark fysik måste båda ha haft att döma av deras häpnadsväckande arbetskraft. Vad angår de vetenskapliga intressena, var Hans även där bredare och djupare. I riksantikvariernas långa serie äro B. E. och H. Hildebrand f. ö. de sista utlöparna av den gamla traditionen från stormakts- och frihetstiden, Antikvitetskollegiets och Antikvitetsarkivets dagar. Båda omfattade med lidelse såväl föremåls- som urkundsforskning.

Även från göterna går linjen obruten till Hans Hildebrand. Han satt som liten på knät hos den gamle bistre kammarjunkaren Leonard Fredrik Rääf och hörde »oförlikneliga sagor»¹, arvet från svenska folkdjup och Götiska förbundets fornsvärmande krets. När Hans var 4 år, skriver fadern till Ydredrotten, att gossen ofta bad sin far berätta »Farbror Rääfs roliga sagor»². Och till den från början och livet ut mycket avhållne kusinen Hugo Hildebrandsson, den senare så kände meteorologen, präntade sju-åringen Hans med stora bokstäver 1849: »Om du kommer till mig, så skall du få höra en hel mengd sagor, så att jag tenker, att du inte vill höra några mera så länge du lever». Ett annat brev till den något äldre Hugo är skrivet med barnsliga runor och förseglat med avtryck av en medeltida sigillstamp³. Så tidigt visade den brådmogne gossen sina anlag. Och vid 12 års ålder biträdde han redan sin fader i Kungl. Myntkabinettet.

Men om fadern övade inflytande på Hans Hildebrand, så var detta icke mindre fallet med modern. Mathilda Ekecrantz, dotter av en kamrerare i Riksbanken, hade ett gott huvud och var som ung begiven på dans och romanläsning. Det kom emellertid ett tvärt omslag, en religiös kris. Hennes kristendom blev strängt allvarlig, närd av bl. a. Johan Brings på Ersta förkunnelse⁴. Då hon

¹ F. Bööck, *Essayer och kritiker 1917—1918* (1919), s. 100.

² BEHd t. Rääf 20/9 1846, UUB.

³ Brevet hos doktorinnan Ebba Grenholm.

⁴ BEHd t. A. Eurén 1/1 1865, VHAA.

tillika under årtal var svårt sjuklig¹, inverkade detta på arten av hennes fromhet, och hon blev utan tvivel ett tyngande element i hemmet. Men ingen av barnen torde ha stått henne närmare än Hans, länge även i religiöst hänseende². En ibland svärmisk religiositet präglar en del av hans ungdoms brev och skrivalster. För att förstå hans personlighet måste man känna denna djupaste klangbotten i hans själsliv. Ty ehuru hans religiositet ändrade form, visa tydliga tecken, att den aldrig helt försvann.

På somrarna lärde Hans Hildebrand som barn och ung att känna svenskt lantliv hos sin farmor, den åldriga brukspatronessan Lovisa Hildebrand, född Mörck, på Flerohopps järnbruk i Madesjö socken vid Nybro. Hon var ett relik från frihetstiden³. Nära 90-årig gick hon bort 1859. Ännu när Hans Hildebrand som mogen man skrev på verket »Sveriges medeltid», hände det, att ett ungdomsminne från Madesjö kom med till belysning av svensk allmoges sätt att tänka.

Hans Hildebrand gick i Maria skola och på Stockholms gymnasium. Bland kamraterna där voro kusinen Hugo Hildebrandsson, dennes kusin Carl David af Wirsén, Gustaf Retzius samt en annan person, som kom att spela en roll i Hildebrands liv: Oscar Montelius, också han från »Söder». Som ung hade Hans starka naturvetenskapliga intressen. Det låg i tiden. Darwins huvudarbete utkom 1859. Fjortonårig gjorde Hildebrand en botanisk resa på Öland, senare hans hjärtas land.

År 1860 blev Hildebrand student i Uppsala. Hans ungdomsbrev till fadern äro värda att tryckas. De ge ett starkt intryck av sprudlande och bländande vitalitet, av sällsynt andlig friskhet och styrka. Världen var hans andes fält och med outsläcklig törst drack han ur kunskapens källor. I Naturvetenskapliga sällskapet höll han föredrag om »Förgängligheten inom växtvärlden». En dag i veckan läste han arkeologi. Samtidigt lärde han sig det ena språket efter det andra och utbildade sig i historia, där medeltiden genast blev hans specialitet. Hans matlag, som åt hos hans farbror kapten Hildebrand Hildebrandsson d. y:s änka, den intelligenta och fint bildade fru Ebba Hildebrandsson, född af Wirsén — Hugo Hildebrandssons mor och Carl David af Wirséns faster — kallades efter belägenheten av hennes bostad »Dombro-

¹ Jfr BEHd t. A. Eurén 11/12 1859, VHAA.

² Brev fr. Mathilda Hildebrand, född Ekecrantz, till HHd, hos familjen; ungdomsbrev från HHd till brodern, sedermera prof. Hildemar Hildebrand (hos förf.).

³ Hugo Hildebrandsson, Hos »Gamla frun på Bruket» (Hågkomster och livsintyck, 2, 1922).

nen»¹. Dit hörde, utom Hans, Hugo och Carl af Wirsén, även Sven Bring (senare rådman och Danteöversättare), Ludvig Björck (biskopens son och skaldens bror), Aron Alexanderson (sedan prof. i grekiska i Lund) samt Oscar Montelius. Till Hildebrands-sonsa hemmet hörde även Hans' och Hugos sysling, tillika den senares fostersyster, den vackra Caroline (Linn) Wimmerstedt. Hon blev Hans Hildebrands ungdomssvärmeri och åt henne tillägnades hans första bevarade historiska uppsats (otryckt) i maj 1862: »Johan Hus. Ett försök»². Det är ett typiskt ungdomsalster, som söker tillämpa ett religiöst betraktelsesätt av hävden, ett försök att teckna »Gud i historien», ett slags efterbildning av de gotiska katedralernas himlastormande andakt. Men ynglingen mognade snabbt till rationellt forskningsarbete och vetenskapliga synpunkter. Det ligger fyra år mellan »Ett försök» och doktorsavhandlingen.

Bror Emil Hildebrand hade skarp blick för äldste sonens begåvning och arten av hans intressen. Hans »är utbildad långt öfver sina år», skrev fadern 1855 till sin andre mästare vid Järtas sida — det var Christian Jürgensen Thomsen i Köpenhamn. Tidigt och ofta fick Hans njuta förmånen av utrikes studieresor. Första gången fadern tog honom med var sommaren 1858. Efter en avstickare till ungdomsvännen prosten Christoffer Tegnér i Kjellstorp, Esaias d. y:s och Elofs fader, reste far och son Hildebrand i augusti över Sundet och Bror Emil fick presentera gymnasten för Thomsen. Vad som mest intresserade Hans var Ethnografiska museet. »Jag tycker mig finna», skrev fadern sedan, »att utflykten har haft ett välgörande inflytande på det unga sinnet».

Snart därefter fick familjen en ny förbindelse, som skulle bli av avgörande vikt för Hans Hildebrands framtid. J. J. A. Worsaaes bok om Danmarks forntid hade genom översättning till engelska öppnat ögonen för de nordiska arkeologiska samlingarnas betydelse. I augusti 1860 uppenbarade sig i Stockholm den originelle Mr. Henry Christy från London, hattfabrikant och miljonär, kväkare och amatörarkeolog, ivrig medlem av Society of Antiquaries. Den 22 aug. skrev Bror Emil till Thomsen³ om Christy: »I morgon skola vi börja en allvarlig kurs i Museum. Han tycks ha sett mycket af intresse i ethnografisk väg, särdeles i Amerika». Tydligt fattade Christy redan nu intresse även för Hans, ty det

¹ S. Hildebrandsson, a. a.

² Tillhör fil. lic. K.-G. Hildebrand, Uppsala.

³ Brevväxlingen mellan BEHd o. Thomsen samt mellan HHd och dens. finns i VHAA.

blev den engelske mecenaten som jämte Bror Emil bekostade den unge studentens nästa utlandsfärd. Far och son startade högsommaren 1861 över Köpenhamn. Några anteckningar av 19-åringen¹ visa hans djupa vördnad för Thomsen, hos vilken man »naturligtvis» gjorde första besöket. Färden gick sedan över Flensburg, Berlin, Dresden, Prag och Brünn till Wien. Ända sedan 1846, då de berömda fynden i Hallstatt nära Linz gjordes, hade utgrävningar fortsatts och fynden transporterats till kejsrerliga museet i Wien. Det var åt dessa fornsaker Hans Hildebrand nu ägnade ett intensivt intresse, liksom han studerade i kejsrerliga myntkabinettet. Resan fortsatte till Salzburg, München, Konstanz och Zürich. Efter tre veckors vistelse i Paris, där man bl. a. besökte Louvren och Cluny, återvände far och son över Aachen, Köln, Mainz, Frankfurt, Kassel och Hannover. Värdet av denna bildningsresa under faderns fackmannaledning kan ej överskattas.

Återkommen till Uppsala läste Hans italienska, som han lärde sig behärska, studerade vidare om Hallstattfynden samt diskuterade i brev till fadern planerna på en Vitterhetsakademiens tidskrift (det blev *Antiqvarisk tidskrift*). När professor F. F. Carlson våren 1861 bildat en historisk förening, medverkade Hans där rörande arkeologiska ämnen, först »Om labyrinthformiga stensättningar». Gamle Sven Nilsson utgav av sitt arbete »Skandinaviska Nordens urinvånare» från 1862 andra upplagan med bd 2, om bronsåldern. Nilsson framförde där bl. a. teorien, att den nordiska bronsålderskulturen hitförts av feniciska nybyggare. Tjugoåringen Hans diskuterade saken på hösten s. å. i Historiska föreningen. I brev till fadern drev han vanvördigt med teorierna, t. ex. Valborgsmässoafton: »Nyss hemkommen från Slottsbacken och anblicken af alla Uppsalaslättens strålande Baalseldar, får jag nu sitta i ro vid skrifbordet, emedan Calmar nation är nog o-phe nicisk att ej hafva någon sexa i afton».

Samma sommar, 1862, hade Henry Christy för andra gången uppträtt som mecenat för Hans Hildebrand, i det att han inbjudit denne och hans vän Gustaf Retzius till besök i London. Sedan sjösjukans kval mellan Göteborg och Hull fått en övergång, inträdde de två svenska studenterna i Christys ståtliga hus vid Victoria street i London, mottagna av en rad bugande, livréklädda betjänter². Besöket blev av största vikt för både Hildebrand och Retzius. Till lunch och middag plögade hos Christy samlas venskapsmän på olika områden under intressanta diskussioner.

¹ Fragment, hos familjen.

² Om Christy se olika skrifter av HHd samt G. Retzius, *Biografiska anteckningar och minnen*, 1 (1933), s. 175—178.

Ynglingarna fingo här bl. a. skolning i en för dem ny europeisk arkeologisk forskningsgren, fornkonstvetenskapen om de äldsta tiderna fr. o. m. den paleolitiska. Tillsammans med franske geologen E. Lartet planerade Christy nu de undersökningar i franska berggrottor, hålor och uråldriga lager, som sedan skildrades i Rupert Jones' praktverk »Reliquiæ aquitanicæ». Hildebrand studerade i British Museum, men ansåg »den engelskt-arkeologiska afdelningen oförsvarligt ordnad», utan tydliga proveniensuppgifter. I Christys eget museum, till stor del ordnat av dansken C. Steinhauer, funnos bl. a. märkliga mexikanska antikviteter. Christy lånade Hildebrand litteratur och lät honom efter British Museums mönster ordna den egyptiska samlingen i sitt museum.

Återkommen till Uppsala höll Hildebrand i febr. 1863 i Naturvetenskapliga sällskapet föredrag om »Abbeville-fyndet, kökkenmöddingerne och stenperiodens Pfalbauten». Samtidigt finna vi 21-åringen i full vetenskaplig brevdiskussion med Thomsen rörande sten-, brons- och järnåldersproblem samt etnografi. I brevet indras härvid jämförelsematerial från hela Europa, från Tyskland, Österrike, Ungern, Italien, Frankrike och England. »Men i Uppsala», skrev han (¹¹/₃ 1863), »får jag dock stjäla tid till anti-variska studier» — sådana ingingo ju den tiden icke i något examensstudium, och han skulle ju läsa så mycket annat, t. ex. latin och österländska språk. Även i fornnordiska utbildade han sig. I Historiska föreningen gav Hildebrand (april 1863 och febr. 1864) ny kritik av Nilssons teorier. Professor C. R. Nyblom bad i mars 1865 om Hildebrands medarbetarskap i Svensk Literaturtidskrift, vilket också kom till stånd något senare. S. å. sysslade han även med frågan om de medeltida domkapitlens bildning och intervjuade i brev fadern rörande kanonikatuppgifterna i Registerum Upsalense, liksom han studerade Vallentunakalendariet under jämförelse med anglosachsiska kalendarier.

Framtidsfrågan aktualiserades genom Hildebrands förloving våren 1865 med Elin Martin, juristdotter av den kända val-lonsläkten. Bror Emil varnade för giftermål i förtid. Hans var optimist. Vid samma tid skrev fadern till en vän om Hans: »Du vet, att min önskan och afsigt är att fästa honom hos mig i Museum, der han vext upp. Det är för mig mycket pinsamt att för detta ändamål föreslå en son: men sanningen är, att ingen är mera kompetent»¹. Frågan om tillsättning av antikvitetsintendent var aktuell. Sven Nilsson, som ännu levde i lycklig okunnighet om Hildebrand d. y:s opposition, rekommenderade honom till platsen och Hans själv önskade den tydligen. Men fadern var av annan mening. Då Nils Gabriel Djurklou utnämnts, skrev Hilde-

¹ BEHd t. A. Eurén ²³/₄ 1865, VHAA.

brand senior till Nilsson: »Jag anser uppriktigt som en lycka för min son, att han icke nu fick ett sådant förordnande, ty om han hade 10 gånger bättre studier än han har, skulle allmänhetens dom hafva blifvit — att han genom mina intriger blifvit befördrad». I stället förordnades Hans 21 juni 1865 till e. o. amanuens i Vitterhetsakademien, d. v. s. också i Statens historiska museum.

Christian Thomsen hade i febr. 1863 i ett brev »rikt på vänlighet och undervisning» invigt den unge Hans till hans gärning. Han ger mig, skrev denne, »rådet att söka se saker i stort, skaffa mig öfversigter af hela provinsers eller större landsträckors fornsaker hellre än upptaga min tid med ovanligare former, som helst kunna anses vara undantag, och klagar derjemte öfver dem, som aldrig vilja erkänna sig hafva gjort något misstag eller misslyckats. 'Dette er for mig et Tegn, at man sætter sig selv højere end Videnskaben'.» Redan i mars 1862 hade Hans Hildebrand funderat på ämne för disputation: helst skulle han »vilja taga något ethnografiskt eller arkeologiskt ämne». I själva verket kom han att beakta båda synpunkterna.

Hans Hildebrands doktorsavhandling från våren 1866, »Svenska folket under hednatiden», var ett fenomen för sin tid — icke ett häfte på ett å två ark, som då ännu kunde vara fallet, utan en bok på 146 sidor, vittnande om, vad som efter hans dödsades, att »till hela sin läggning som forskare var Hildebrand synnerligen självständig och ursprunglig» (B. Salin). Han rubricerade själv arbetet som en »ethnografisk afhandling»; arkeologien sysslade då gärna med ethnografiska problem. C. G. Styffe blev opponent. Hildebrand promoverades primus, fick fakultetens större pris och Geijerska priset.

Arbetet är Sveriges första moderna arkeologiska doktorsavhandling. Dess huvudtes, en efter P. A. Munch antagen etnisk olikhet mellan svear och götar, som skulle ha invandrat vid olika tider, slog ej igenom. Men metodiskt fick avhandlingen stor betydelse, i första hand för arkeologien, senare, i sin andra upplaga, också för numismatiken.

Hildebrands lärare F. F. Carlson var Rankes direkte lärjunge¹. Den källkritiska metod, som i Carlsons skrifter klart framkom, skönjes här hos Hildebrand i inställningen till Islandsstoffet. Han framhåller nödvändigheten av verklig källvärdering i fråga om Snorres uppgifter. Man borde, heter det, kasta bort illusioner rörande möjligheten att bygga en historia på hans framställning av den äldsta nordiska utvecklingen. Och likväl måste

¹ Bengt Hildebrand, Biografisk historiografi och Svenskt Biografiskt Lexikon (Personhist. tidskr. 1939—40), s. 164.

ett folk, som före mitten av 800-talet »uppträder med en beskickning inför den vesterländska kejsarens tron», äga en historia. »Det är den vi fordra för att icke stå bland folken som ett hittebarn, med en forntid som ingen känner». Hur skulle man nå fram till sådan historisk kunskap? Svaret blev, att våra fäders art och öden kunde läsas »i de kvarlevor från deras lif vår jord ännu bär eller gömt under sin yta». Fornforskningens nya, självständiga uppgift är här klart framhållen. Tillika hade Hildebrand redan »en utvecklad känsla för det typiska hos fornsakerna, för det som bestämmer deras tillhörighet till den ena eller andra kulturprovin sen». En av de arkeologiska metoder han rekommenderar och använder är den, som han själv 1873 namngav som den *typologiska*. Man har tvistat om, huruvida denna metod varit uppfunnen av Hans Hildebrand eller Oscar Montelius. Frågeställningen är oriktig. In nuce finns metoden tydligt angiven redan av Thomsen i den nordiska fornforskningens urcodex »Ledetraad til nordisk Oldkyndighed» 1836. Thomsen skriver där (s. 61): man undersöker »Former og Zirater, for ved Sammenligning og ved at bemærke, hvilke Arter der findes i Forbindelse, at komme efter, *i hvilken Orden Forandringer hermed ere foregaaede*». T. J. Arne har 1934 påpekat, att metoden tillika är klart angiven just i Hildebrands doktorsavhandling 1866: »Det enskilda föremålets plats inom de af archeologien . . . fastställda grupperna måste först uppsökas . . . Inom de grupper som uppenbarligen visa sig såsom sammanhängande, kan råda en storartad mångfald, hvilken, äfven den låter sig ordnas. Den ena formen är här mer utbildad, der mindre; en annan utgör en öfvergångsform, och man kan under gynnande omständigheter lyckas följa utvecklingen, till dess den ena typen alldeles fått vika för den andra och man således har för sig en ny form. En sådan utveckling är på en gång intressant såsom ett vitnesbörd om det rastlösa fortskridandet hos sjelfva folket, och vigtig, ty om olika fornsaker *upprepade gånger* [kurs. här] beledsaga den form, som undergår förändringen, vid dennas början och slut, är ju tidsföljden dem emellan bestämd. Andra former åter stå uppenbarligen i sammanhang med något främmande inflytande och kunna derigenom gifva hjälp vid dateringar.»

Hildebrands doktorsavhandling är skriven på en tid, då det arkeologiska treperiodssystemet ännu visst icke slagit helt igenom. Att han förfäktade detsamma är ju givet. Ehuru Hildebrand klart påpekat arkeologiens karaktär av fornsaksvetenskap, ägnade han likväl stora delar av sin bok åt skildringar, återgående på skriftliga källor — så beroende var man ännu av äldre tiders vanor. Vad man märker redan i avhandlingen och sedan ständigt i Hans Hildebrands skrifter, är hans auktoritetsfria, metodiskt kritiska

syn på vetenskapliga problem. F. ö. innehåller avhandlingen en frisk uppfattning i allehanda fornforskningsfrågor. Han sysslar med runologien, han antyder dialektforskningens betydelse, berör myntfynden. Klar insikt visar han även för värdet av att sammanföra antikvarisk-topografiska uppgifter.

I vissa hänseenden än märkligare blev andra upplagan av avhandlingen, utkommen 1872. Dessförinnan hade Hildebrand emellertid skaffat sig ny och vidgad erfarenhet om europeiska fornlämningar och fornsaker.

När Hans Hildebrand efter disputationen lämnade Uppsala för att på allvar begynna sin långa verksamhet i huvudstaden, var han redan en lärd man. Tidigt hade han, som vi sett, också börjat sin vetenskapliga brevväxling, som skulle få allt större betydelse, ja växa till dimensioner, som blevo honom själv delvis övermäktiga. Det bör framhävas, hur mycket det vetenskapliga utbytet ännu vid denna tid uppbars av brevväxlingar och personliga sammanträffanden, bl. a. vid kongresser. Tidskriftslitteraturen hade ännu långt ifrån det omfång, som den har i våra dagar. Bland de utländska lärde, som satte sig i förbindelse med Hildebrand på grund av hans avhandling, var även den norske språkmannen och fornforskaren Sophus Bugge. Denne diskuterar i brev (¹³/₁) 1868 järnåldersfrågorna¹.

Senare hälften av 1860-talet synes Hans Hildebrand ha använt ej minst för utbildningen i museitjänst och för fortsatta studier. Hösten 1865 försiggick den besvärliga flyttningen av Statens Historiska Museum från Skeppsbron till de nya lokalerna i Nationalmusei byggnad, varvid Hans hjälpte fadern. Även Oscar Montelius biträdde. Denne hade redan sommaren 1863 och julen 1863—64 varit Hildebrand senior till gagn i museet. Först tre år efter Hans Hildebrands disputation förvärvade även Montelius doktorsgraden 1869 med avhandlingen »Från jernåldern». Vad Hans Hildebrand angår får man en livlig föreställning om hans arbetsdagar och intressen genom ett fragmentariskt dagboksblad från sommaren 1867:² »Juli 31 . . . På f. m. satt jag först på riksarchivet och arbetade med Nordins dagbok» — således med gustaviansk tid — »och sedan på museum, der jag sysselsatte mig förnämligast med förarbeten till Magnus Erikssons historia. På e. m. till Carlberg och Marieberg. Vid Hornsberg såg jag falska grafhögar — bergkullar, som voro öfvertäckta med sand och gräsbevuxna — förvillande lika vanliga högar. Augusti 1. På f. m.

¹ Bugges brev, som f. n. ej ha kunnat återfinnas, citeras här efter A. Kock, a. a.

² Hos familjen.

arbetade jag med öfversättningen af Snorre samt med den uppsats öfver Södermanlands fasta fornlemningar, som Baron Nordenfalk begärt. Jag fortsatte på e. m.»

Från 1867 kan man datera det Hans Hildebrands medarbetarskap i vetenskapliga tidskrifter, som snart skulle svälla till enorma mått. Det var först arbetena från Uppsalaåren, som C. R. Nyblom förvärfvade för Svensk Literatur-Tidskrift. I årg. 1867 framlade Hildebrand sålunda under titeln »Stenåldern i forntiden» en ganska ingående översikt av de nyaste arbetena i arkeologi både från Norden och andra länder. Det rörde Nilssons »Ur-invånare», Lubbocks »Prehistoric times», ett franskt verk av Le Hon om »L'homme fossile en Europe», Lartets och Christys franska grottforskningar, ett tyskt arbete om östersjöprovinsernas stenålder, en bok om schweiziska påbyggnader, en studie av Worsaae, m. fl. Hildebrand fick anledning där tacksamt erinra om Christys insats — hans engelske mecenat hade i maj 1865 slutat sina dagar. I årg. 1869 fortsatte Hildebrand med anmälningar av »Svensk folkkunskap»: Hofbergs bok om Närke, Hyltén-Cavallius' Varend och virdarne samt Brunius' studie över hållristningarna. I själva verket framlägger Hans här samtidigt med fadern den viktiga tesen, att hållristningarna hörde till bronsåldern; men man frågar sig, om icke detta forskningsresultat dock tillkommit under faderns inflytande. I en annan recension yttrar Hans sig utförligt om A. J. Erdmanns »Bidrag till kännedomen om Sveriges qvartära bildningar», vilket visar hans naturvetenskapliga orientering. Märkligast är dock uppgörelsen med den gamle Nilssons i ett separat häfte 1869 åter framlagda feniciska bronsåldersteorier. Denna recension är ett mönster av klart, logiskt, försiktigt och kritiskt vetenskapligt resonemang och viktig för att få en rätt bild av Hildebrands principiella uppfattning av fornskapens väsen och möjligheter. Sven Nilsson var naturligtvis mindre nöjd. Redan 1868 hade 81-åringen funnit sin 26-årige recensent vara »grundlig forskare» och »ypperlig stilist» samt tillagt: »det blir alltid något kvar, hvarom meningarna förblifva olika. Att man opponerar sig mot mig, tycker jag vida mer om än om man ignorerar mig; på det förra kan jag svara, om jag så för godt finner.» Efter recensionen 1869 och brevväxling ilsknade den gamle till i ett ampert svar (1873), som dock hedrande nog slutar: »Emellertid har du åtskilliga förtjenster och i erkänsla af dessa är jag ännu din vän S. Nilsson.»

En annan studiegren än arkeologien lade länge starkt beslag på Hildebrands intresse: det var Islandsforskningen. I Uppsala hade han lagt grunden till sina omfattande språkkunskaper även i fornsvenska och isländska. Den kritik han i doktors-

avhandlingen presterat angående äldre tiders missbruk av Islandsstoffet från *historisk* synpunkt, utslöt naturligtvis icke en stor beundran för denna kultur. Den isländska sagolitteraturen är, skrev han, »den yppersta skattkammare för alla dem, som vilja sätta sig in i det forna nordiska lifvets skiftningar, den är det yppersta arf vi kunde få från Islands vinteraftnar». Detta intresse resulterade i ett ivrigt populariserande av kunskapen om den urgamla nordiska ön.

På anmodan av kommitterade för vetenskapliga föredragsanordnande i huvudstaden höll Hildebrand å Stora Börssalen från 11 febr. 1867 under några veckor fem föredrag, som samlades i tryck under titeln »Lifvet på Island under sagotiden». Boken fick framgång och 1883 utkom en ny upplaga, dubbelt så stor som den förra. Direkt för ekonomiens skull utarbetade Hildebrand sin översättning av Snorre Sturlasons Konungasagor. Arbetet utkom i tre delar, de två första 1869 och den sista 1871. Det var försett med värdefulla tillägsstudier, en biografi över Snorre och historisk-antikvariska exkurser. De senare rörde konungabokens geografi, husen i Norge under sagotiden och dåtida skepp. Viktigast var i all sin korthet utredningen »Om bränne- och högåldrarna», en kritik av Snorres falska arkeologiska periodindelning¹ och det gamla talet om »Odins invandring» samt således ett led i propagandan för Thomsens treperiodsystem. Hildebrands stil var här arkaiserande puristisk.

En utomordentlig betydelse för Hans Hildebrands utveckling fick hans vidlyftiga utländska studiefärd som Letterstedtsk stipendiat 1870—71. Om denna föreligger ett överflödande rikt material i breven till fadern och hustrun ävensom vissa rapporter till Vitterhetsakademien. Här kunna blott några antydningar göras. I maj 1870 gav sig Hildebrand i väg till Köpenhamn. Han kritiserade Worsaaes ombildning av museerna efter Thomsens död och även Worsaaes försök till tredelning av järnåldern. Också Roskilde besöktes. I Lübeck ägnade sig Hildebrand särskilt åt den kyrkliga konsten, ett av hans många stora specialområden, såg museet i Schwerin, for över Magdeburg och Halberstadt till Hannover och Göttingen. I Gotha forskade han i myntkabinettet, i Leipzig gjorde han medeltidsstudier, for sedan till Halle, Dresden, Breslau samt över Krakau till Wien. Han knöt bl. a. förbindelse med polska forskare. I september gjordes en avstickare till Budapest. Breven vittna om förnyade, ingående undersökningar i de rika samlingarna i Österrikes huvudstad, där

¹ Jfr B. Hildebrand, C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816—1837, 1 (1937), s. 35 f.

Hildebrand i oktober i Wiener Alterthumsverein talade om Sveriges kulturperioder intill 1500-talet. Han klagade i brev till fadern, att »mer än en gång har det förargat mig, att de svenska arkeologiska arbetena äro alldeles okända utomlands». Under vistelsen i München umgicks Hildebrand flitigt i den berömda rätthistorikern Konrad (von) Maurers hem, och hans skildringar av dennes intressanta men sensibla personlighet äro fängslande. Efter besök i Nürnberg i december kom Hildebrand till Augsburg i januari 1871. I Bruxelles besökte han museer och kyrkor under noggranna granskningar av bl. a. altarskåpen — han gör jämförelser med Västerås- och Frustunaskåpen. Här som överallt eljest knöt han förbindelser, bl. a. med arkivmän, naturvetenskapsmän och konsthistoriker. Hos de lärda bollandisterna, utgivarna av *Acta sanctorum*, diskuterade han hagiografi, särskilt med le révérend père Remi De Buck¹, och fick i gåva allt ur *Acta* om heliga Birgitta samt undersökte en 1600-talsvolym med förteckning över birgittinerklostren. I breven berömde han mycket museet i Namur och avnjöt Brügge. I mars var det Roms tur, sen kom Florens, i april besåg han arkeologen greve Giovanni Gozzadinis Villanovasamlingar: »han gjorde på mig ett bättre intryck än jag hade väntat, ehuru det visserligen är mycket humbug med mannen.» Arkeologen Giovanni Capellini uppsöktes i Bologna, därefter såg Hildebrand Venedig². De svenska spörsmålerna behöll han samtidigt i sikte, mediterar något melankoliskt över »den s. k. Fornminnesföreningens årshögtid» — de båda Hildebränderna voro ej fullt belåtna med de former, som det folkliga antikvitetsintresset tog sig — diskuterade i samband härmed den av Vitterhetsakademien och Hildebrand senior 1864 startade *Antiqvarisk tidskrift* och uttalade sig om möjligheten att förena lärda och populära element i den arkeologiska periodiska litteraturen. Det borde kunna ske i akademiens tidskrift, ansåg han. Ännu i april var Hildebrand i Italien men i maj hemma igen.

Jag har uppehållit mig något utförligare vid denna resa för att visa dels vilken oerhört allsidig europeisk utbildning Hildebrand genom den erhöill, dels hur vittfamnande hans intressen voro. Slutet av maj medförde en viktig befordran för e. o. amanuenserna Hildebrand och Montelius. Ett bevarat brev³ åskådliggör läget: »Det Grefgatan no. 34 församlade Amanuenskollegiet

¹ Om denne jfr H. Delehay, *L'œuvre des bollandistes 1615—1915* (1920), p. 191 (anvisn. av arkivarien Nygren o. dr T. Schmid).

² Om Gozzadini, Capellini och andra samtida arkeologer jfr bl. a. HHd, *De förhistoriska folken i Europa* (1873—80).

³ Hos familjen.

befinner sig i spänd väntan med afseende på utgången af den för dem viktiga frågan i Akademiens sammankomst. Stockholm den 23 maj 1871. Hans Hildebrand. Oscar Montelius.» Med Hildebrand seniors stil står svaret: »Akademien sade: Jaså! Sparre, Carlson och Bowallius erhöilo uppdrag att pröfva de anspråksfulla herrarnes anspråk och att i nästa sammanträde föreslå, huru litet de kunna nöja sig med. P. S. Stämningen var god. Jag har det bästa hopp. Ingen motsägelse. Således kan kollegiet med lugn gå till sängs. Den föredragande.» Resultatet blev, att detta år Hildebrand utnämndes till förste amanuens och Montelius till andre amanuens. Därmed voro de båda på allvar knutna till museet.

Gustaf Retzius blev som naturvetenskapsman den, som närmare kom att fästa Hildebrands och Montelius' uppmärksamhet på Darwins utvecklingslära, vilket fick betydelse för dåtida arkeologi¹. Man såg i typologien en efter naturvetenskapens metod bildad teori om fornsakernas »utveckling». Såvitt jag kunnat finna, föreligger emellertid här en ganska väsentlig skillnad mellan Hildebrands och Montelius' arkeologiska tänkande. Båda voro visserligen i så måtto efter modern synpunkt rätt orienterade, att de förstodo de s. k. slutna fyndens grundläggande betydelse — framför typologien — för all fornforskning. Men i fråga om den arkeologiska metodens art synas de ha haft i många hänseenden skilda uppfattningar. Det står utom allt tvivel för den, som läst redan förefintlig historiografisk litteratur i ämnet, sett brevväxlingarnas vittnesbörd och intervjuat många äldre forskare, som känt såväl Hildebrand som Montelius, att av dem var Hildebrand den intelligentare och obestriddigen en mera kritisk natur än Montelius. Med tanke på den arkeologiska litteraturen före genombrottet av Thomsens treperiodssystem — en litteratur uppfylld av rent subjektiva, oftast värdelösa gissningar och fantasier — var kritisk försiktighet verkligen av nöden för uppkomsten av en vetenskaplig förhistorisk forskning. Hildebrand har för internationell publik uttryckt detta i bl. a. följande rader i sin engelska handbok om Skandinavien 1883²: »In a science so new as prehistoric archæology errors will unfortunately occur very often.» Vad Hildebrand ständigt betonar, är nödvändigheten av *jämförande* forskning och däri var naturligtvis Montelius ense med honom. Men ehuru även hos Hildebrand Darwins inflytande är fullt skönjbart i fråga om typologien, har

¹ B. Salin, Minneteckning över Oscar Montelius (VHAA:s Handl., 34, 1922), s. 10 f.

² HHd, The industrial arts of Sweden in the pagan time.

jag icke kunnat finna, att Hildebrand någonsin uppfattat arkeologien och typologien så rent naturvetenskapligt som Montelius gjorde. Den senare uttalade på naturforskarmötet i Stockholm 1898, således ganska sent, bl. a. följande: »Att jag önskat på ett naturforskarmöte få tala om den typologiska metoden, beror . . . ej så mycket på denna metods stora betydelse för fornforskaren, som inte mera därpå, att det för naturforskaren kan vara av intresse att se, huru vi dels i allmänhet använda samma metod som han, i det vi samla så stort material som möjligt och ordna det så, att resultaten omedelbart falla i ögonen, — dels i avseende på utvecklingsläran stå på en rent darwinistisk ståndpunkt. Att man i fråga om naturens alster kan följa den ena formens, den ena artens utveckling ur den andra, har ju, som vi alla veta, länge varit känt. Men först i senaste tid har man på det sätt, som jag nu visat, upptäckt, att en alldeles liknande utveckling verkligen också kan uppvisas i fråga om det mänskliga arbetets alster»¹. Hela detta Montelius' åskådningssätt faller sönder vid en verklig analys. Förhållandet påpekades först på naturvetenskapligt håll, nämligen av den danske biologen W. Johannsen i »Falske Analogier» (1914, sv. uppl. 1917). Kritiken har sedan upptagits av den finländske arkeologen C. A. Nordman i hans skarpsinniga och högst intressanta utredning 1915: »Till frågan om den förhistoriska arkeologins metod»². Man kan icke alls parallellisera den biologiska utvecklingen med typernas förändring i tiden, ty det ena rör levande organismer, det andra däremot icke: »fornsakerna utveckla sig inte, de utvecklas av människan, de äro ej natur —, utan arbets- och konstprodukter, och traditionen sammanbinder form med form. De tidigare formerna äro ej förfäder, utan förebilder eller mönster, de nyare ej ättlingar, utan förbättrade upplagor, imitationer, efterbildningar eller något dylikt» (Nordman). Den metodiska syn, som Montelius här haft, är falsk. Den förhistoriska arkeologien måste i många fall samarbeta med naturvetenskap och nyttja dess resultat, t. ex. i antropologiska och biologiska frågor, numera bl. a. även vid pollen- och fosfatanalys, o. s. v. Men som vetenskapsgren kan den förhistoriska forskningen endast vinna på att vara och betraktas som vad den verkligen är, en humanistisk vetenskap, arbetande med humanistiska metoder. Nordmans tes, att detta slags arkeologi »således till sitt väsen är främmande för naturvetenskaperna», är riktig. Det har varit nödvändigt att här

¹ Här återgivet efter C. A. Nordman, nedan i texten a. a., samt anonym biogr. över Montelius i Vetenskapsakademiens årsbok 1926, s. 277.

² I Nya Argus 1915, även separat.

anlägga både historiografiska och principiella synpunkter på typologien för att kunna bedöma Hildebrands ställning inom denna och dithörande arbeten.

Med tanke på att Hildebrand klart angivit den typologiska metoden redan i doktorsavhandlingen, är det naturligt att han snart skulle tillämpa den. Något berörde han saken i avhandlingen om »Den äldre jernaldern i Norrland» i *Antiqvarisk tidskrift* 1869, nämligen i fråga om järnåldersfibulornas och orm-huvudringarnas typologiska utveckling. Han studerade vidare dylika förhållanden med avseende på spännen i museerna i Schwerin och Hannover i juni 1870 under sin stora resa. Vid hemkomsten fann han, att Montelius gjort liknande iakttagelser och att de kommit till samma resultat. Detta är emellertid något helt annat än vad som ofta uppges i litteraturen, nämligen att de skulle samtidigt och »oberoende» av varandra ha »funnit metoden». Då typologien är framförd redan i Hildebrands avhandling 1866 och även berörd av honom 1869 och de båda kamraterna arbetat sida vid sida i museet, är det otänkbart, att Montelius ej rönt inflytande av sin äldre forskarkollega. På kongressen i Bologna okt. 1871 utvecklade båda sina rön i föredrag. Ehuru Hildebrands bidrag publicerades först i kongressberättelsen 1873, har han tydligen till kongressen medfört ett redan 1871 i Stockholm tryckt bildhäfte, »Les fibules de l'âge du bronze», åskådliggörande några av de viktiga spänneformer han sedan skulle beskriva. Både han och Montelius offentliggjorde utförliga studier i ämnet i *Antiqvarisk tidskrift*. För Hildebrands del är det här fråga om den berömda skriften »Bidrag till spännets historia» (1872—73). Han började den med principiella synpunkter, kritiskt framhävande nödvändigheten för arkeologen att »underkasta sig det tålamspröfvande arbetet att släpa sig fram från factum till factum». Då han framhäver mecklenburgaren G. C. F. Lischs förtjänster, kan det påpekas, att Hildebrand sedan 1870 hade en intresserad korrespondent i det gamla geheimearkivrådet i Schwerin. »Ich vertraue Ihrem eifrigen Forschungsgeiste *sehr*», hade Lisch bl. a. skrivit, liksom han i ett annat brev direkt diskuterat spännetyper.

Beträffande de »epokgörande typologiska studierna öfver bågspännets historia» var Hildebrand den förste, som »klart uttalat åsikten, att fibulan synnerligen väl ägnar sig för ett ingående studium, emedan den, i det närmaste oberoende af praktiska påverkningar, utvecklade sig hufvudsakligen på grund af olika smakriktningar»; synpunkten hade Hildebrand framhåvt i Bologna 1871. Fibulastudierna rörde såväl brons- som järnåldern och sträckte sig geografiskt över Italien, Österrike, Ungern,

Schweiz, Tyskland, Frankrike, England och det skandinaviska Norden. I sin undersökning grupperar han de olika typerna »på mönstergillt sätt, och han har med detta arbete lagt den grund, som forskningen fortfarande bygger på och som den med all sannolikhet allt framgent kommer att bygga på». Omdömena äro Bernhard Salins.

Beträffande Hildebrands arkeologiskt banbrytande gärning må även påpekas, att han särskilt uppträdde mot den då ännu in- och utrikes ofta härskande åsikten, att alla tekniskt fulländade fornsaker, funna norr om Alperna, måste vara importgods söder- eller österifrån¹. Hildebrand bidrog kraftigt till utrotande av denna importteori. Han förnekade naturligtvis ej import av enstaka föremål, men en hel kultur med egenartade utvecklingsserier kunde ej vara byggd på främmande importföremål. Ständigt ser man honom i sina skrifter söka framhäva, vad som är väsentligt för de skilda kulturprovinserna för att man därmed vid den arkeologiska jämförelsen skulle kunna lita på fakta och ej stödja sig blott på subjektiva teorier.

Genom inrikes studiefärder ökade Hildebrand sin kännedom om det svenska materialet. Sålunda undersökte han jämte sin fader och antropologen G. W. von Düben fyra gånggrifter i Västergötland i juni 1868. Resultaten av en på Vitterhetsakademins uppdrag företagen större forskningsresa till Skåne framlade han i tryck 1870. Till hans förtjänster som stenåldersforskare hör, att han jämte Montelius påvisade den spetsnackiga yxans högre ålder än de övriga slipade yxornas².

Under framför allt 1870-talet och 1880-talets förra del utvecklade Hildebrand ett vetenskapligt författarskap av häpnadsväckande omfång, en våldsam kaskad av specialundersökningar, uppslag och översikter, många av europeiska mått och allmän betydelse. Nordisk, allmän förhistorisk och klassisk arkeologi, egyptologi, klassisk, anglosachsisk, arabisk, tysk och nordisk myntforskning, etnografi, antropologi, religionshistoria, språkvetenskap och runologi, medeltidsarkeologi, konst- och kyrkohistoria, heraldik och sfragistik, historia — även modernare sådana — och kulturhistoria, biografi och lärdomshistoria äro de intressen som skiftesvis eller alla på en gång fängslade Hildebrand under dessa arbetsamma och i många avseenden lyckliga år-

¹ Jfr Arne i Fornvännen 1934.

² S. Müller, Vor Oldtid (1897), s. 48.

tionden. »Du är en af nutidens flitigaste författare, om ej till och med den allra flitigaste», skrev gamle Sven Nilsson vänligt (1873 ^{9/12}). Och ett årtionde senare (^{27/3} 1884) uttalade Konrad Maurer i München samma tanke: »Mit Verwunderung folge ich, soweit es mir möglich ist, Ihrer rastlosen Thätigkeit, und ich kann es nicht leugnen auch mit einem gewissen Neid. Am guten Willen zur Arbeit fehlt es auch mir noch nicht; aber die Kräfte wollen nicht mehr vorhalten».

Vi ha nämnt några av Hildebrands avhandlingar i Antiqvarisk tidskrift. Han debuterade där även som medeltidshistoriker i bd 2 (1869) med »Bidrag till svenska medeltidens konst-historia». Undersökningen rör målningskonsten 1150—1350, den äldre medeltidsskulpturen samt senmedeltida kyrkmålningar. Sistnämnda studie har f. ö. även intresse för medeltida person-historia. Han fortsatte dessa Bidrag 1870 i bd 3, h. 1, där han såsom tillika urkundsforskare kunde belysa det medeltida föremåls materialet med uppgifter ur samtida diplom. Härtill lade han i samma häfte en myntstudie, om Föhlhagenfyndet. Så expansiv som Hildebrand var, behövde han emellertid ett eget organ och skapade 1872 ett sådant i Vitterhetsakademiens Månadsblad. När serien in på 1900-talet slutredigerades av annan hand, förtecknades Hildebrands däri gjorda bidrag till 209 och då tillkomma likväl en del ämbetsskrivelser. Det är visserligen sant, att många av dessa bidrag äro helt korta, ibland också utgöras av officiella utredningar eller dylikt. Men många intressanta studier har han lämnat i Månadsbladet och länge skrev han stora delar av sin tidskrift själv. I ingen av dess 33 årgångar saknas bidrag av hans hand. Tidskriften är, om man verkligen systematiskt går igenom den, sällsynt innehållsrik och värdefull. I referaten av till akademien inkomna arbeten innehåller den även mången gång notiser rörande nyare svensk historia.

En av Hildebrands viktigaste publikationer vid 1870-talets början var emellertid den andra, betydligt omarbetade, med nära 100 sidor utvidgade, illustrerade upplagan av hans doktorsavhandling »Svenska folket under hednatiden». Den blev epokgörande särskilt för numismatiken. En kännare som Sture Bolin har utrett denna historiografiska fråga¹. Beträffande myntimport och myntfynd gav Hildebrand nu nya uppgifter, modifierande eller ändrande sina tidigare redogörelser. Bolin skriver härom: »Trots att framställningen i sin helhet endast är en utvidgning och omredigering av ett äldre arbete, måste man tiller-

¹ S. Bolin, *Fynden av romerska mynt i det fria Germanien* (1926), s. 7—10.

känna den en högst framskjuten roll i litteraturen om myntimporten. *I metodiskt avseende är den banbrytande* [kurs. av mig]. För första gången betonas här, att ingen beviskraft bör tillerkännas andra mynt än skattfyndens slutmynt och i viss mån enstaka funna mynt vid bestämmande av myntimportens tid. Man har ingen rätt att antaga, att mynt, vilka funnits tillsammans med sådana av yngre datum, äro importerade tidigare än dessa sista». Sammanfattande karakteriserar Bolin Hildebrands insats så: han »beaktar fyndomständigheterna, söker fixera myntens nedläggningstid och på grundval av den bestämma importtiden. Han låter importtid och nedläggningstid sammanfalla. En helt ny metod användes, helt nya synpunkter framläggas».

Bolin diskuterar i detta sammanhang Hildebrands dåtida internationella vetenskapliga ställning och inflytande utomlands: »han är sin tids ledande förhistoriske arkeolog». Bolins tes kan mångfaldigt styrkas genom studiet av de bevarade breven till Hildebrand. Från Trondhjem till Madrid och Lissabon, från Edinburgh till Moskva, från Chicago till Allahabad har han haft förbindelser, fått meddelanden och förfrågningar. Att han också själv ofta svarat bestyrkes ju bl. a. av de längre brevserierna, men redan tidigt har han tydligen haft svårt att uppdriva tid till att föra en så överväldigande korrespondens. Man undrar inte på det, när man ser allt annat, som han utträttat.

En rad av de viktigaste korrespondenterna har Hildebrand fått genom den stora utlandsresan 1870—71 samt kongressen i Bologna 1871. Icke minst brevväxlade han med tyskar, fransmän och italienare. Då brevsamlingen långt ifrån är färdigordnad, kan jag ej lämna en systematisk översikt. Men redan några namn ge en föreställning om mängden. Där möter man t. ex. Giovanni Capellini i Bologna, Émile Cartailhac i Toulouse, Pompeo Castelfranco i Milano, Ernest Chantre i Lyon, numismatikerna G. Cumont i Bruxelles och H. Dannenberg i Berlin, den förut nämnde bollandisten Remi De Buck i Bruxelles, J. Dirks i Leeuwarden, Léon Dumuys i Orléans, E. Dupont i Bruxelles, H. Handelsmann och Johanna Mestorf i Kiel, sfragistikern furst F. K. Hohenlohe-Waldenburg, C. Hostmann i Celle, gamle Lisch i Schwerin, hertig de Loubat, K. von Maurer, myntsamlaren H. Montagu i London, Gabriel de Mortillet, skotske arkeologen Robert Munro, etnografen Léon de Rosny i Paris, greve Gaston de Saporta i Aix, J. da Silva i Lissabon, historikern Dietrich Schäfer, O. Tischler, antropologen Rudolf Virchow, o. s. v.

Frågan om det inflytande Hans Hildebrand övat på utlandet angår naturligtvis både hans personliga beröring med andra

forskare, hans korrespondens och hans skrifter. Bolin ställer utom allt tvivel, att andra upplagan av doktorsavhandlingen ej minst påverkat den tyska forskningen. När Otto Tischler 1888 tryckt en avhandling om myntfynden, sammanfölla hans synpunkter helt med Hildebrands. Tischler har fått äran, men den tillkommer i grunden Hildebrand. Bolin framhåller, att Hildebrand har påverkat även Hostmann och den pommerske numismatikern Kühne. Som Hostmanns brev till Hildebrand börja 1872, Tischlers 1879 är saken än mer evident och breven styrka, vad Bolin säger, att dessa tyska forskare kunde läsa svenska. Därtill kom emellertid, att Johanna Mestorf, som mycket beundrade Hildebrand, 1873 utgav en tysk översättning av avhandlingens andra upplaga och att denna anmäldes dels ganska ingående av Maurer i tidskriften *Germania*, bd 18 (1873), dels i en jättereension i *Archiv für Anthropologie*, bd 8 (1875), av Hostmann. Denne, en f. d. trycksvärtsfabrikant¹, hade verkligen gjort sig ett namn som fornforskare, men var i allmänhet, såsom många tyskar, bittert stämd mot den nordiska arkeologien. Även i nämnda anmälan sparades ej på uttalanden av avvikande mening, men i varje fall blev Hildebrands bok på detta sätt i hög grad känd och satt under debatt. Hostmann berörde f. ö. även andra Hildebrands skrifter, liksom tidens arkeologiska inlägg från olika andra håll. Hildebrands »Bidrag till spännets historia» fann Hostmann »höchst interessant», även om han också här kom med viss kritik. Minst berörde recensenten frågan om myntfynden. Bolin påpekar emellertid, att Hildebrand själv och med rätta kämpat för sin prioritet i de omtalade myntfyndsfrågorna, nämligen i *Månadsbladet* 1901. I Tyskland har f. ö. Johanna Mestorf varit en viktig förmedlare mellan den nordiska forskningen och den inhemska. Hon hade redan som 20-åring varit i Sverige och lärt sig svenska², skriver ibland t. o. m. på svenska till Hildebrand och hennes brev belysa den roll hon spelat. Hostmanns kritik hindrade honom heller inte från att både före och efter skriva vänliga brev och anlita Hildebrands sakkunskap. Mer intima låta emellertid breven från Tischler.

I exemplifieringen av Hildebrands korrespondenter har jag här ej nämnt de nordiska utanför Sverige. Mycket talrika trådar gingo till Danmark, Norge och Finland. När Sophus Bugge fått andra upplagan av Hildebrands avhandling, observerade han bl. a. det framsteg, som Hildebrands tolkning av Ingvarsstenarna

¹ Mbl. 1891, s. 48.

² G. Schwantes i *Festschrift zum 275jährigen Bestehen des Christian-Albrechts-Universität Kiel* (1940). Jfr *Hist. tidskr.* 1942, s. 168 f.

i Mälardalen utgjorde. I stället för att, som tidigare skett, sammanställa stenarnas hjälte Ingvar med ryske storfursten Igor på 900-talet, visade Hildebrand, att stenarna äro från Anund Jakobs tid och röra en uppländsk hövding¹.

År 1873 utgav Hildebrand programskriften: »Den vetenskapliga fornforskningen, hennes uppgift, behof och rätt». Han ger en kort, intressant historiografi över arkeologiens utveckling och det är i denna skrift han lancerar uttrycket typologi. Han påpekar arkeologiens internationella karaktär, nödvändigheten att skaffa största möjliga jämförelsematerial. Starkt hävdar han behovet av universitetsundervisning i fornkunskap. Vidare ingår han på frågorna om fornvården och lagstiftningen, de fasta fornlämningarnas bevarande och samlandet av de lösa fornsakerna i museer. Han berör även problemet om tillvaratagande av medeltidsföremålen.

S. å. utsände Hildebrand det första av de gula häften, som t. o. m. h. 9 år 1880 utgör arbetet »De förhistoriska folken i Europa. En handbok i jämförande fornkunskap»². Det var ett både djärvt och gigantiskt företag att söka ge en samlad översikt av en vetenskapsgren, som befann sig i så snabb och stark utveckling i alla kulturländer. Häftesutgivningen under 7 år medförde också viss ojämnhet, bl. a. i planen, samt tillägg och rättelser under arbetets gång. Handboken börjar med en översikt av »Vetenskaperna om människan och om människans verk», berör sedan de fasta fornlämningarna, så fornsakerna, övergår till påbyggnader, fortsätter med »Qvartärtidens stenålder» och senare stenålder, avhandlar i ej mindre än 9 kapitel bronsåldern och slutar med »Östra Europas brons- och jernålder». Som arbetet var det första försöket i något land att ge en dylik samlad överblick, fick det, klart och överskådligt skrivet, en betydelse, som det historiografiskt bibehåller än i dag, sedan det mesta däri naturligtvis eljest föråldrats. Det bör framhävas, att Hildebrand icke var någon kompilator, man märker ständigt hans vidsträckta kunskaper och självständiga syn, också genom de talrika kritiska inläggen mot andra författare. Särskilt gick Hildebrand här till storms mot den tyska skolans trångbröstat nationalistiska inställning och visar härvidlag stundom en bister humor. Icke heller kamraten Montelius gick fri från kritik, liksom Hildebrand slut-

¹ Jfr A. Kock, a. a., o. Arne i Fornv. 1934.

² Det är historiografiskt viktigt att veta, när de olika häftena trycktes: h. 1 (s. 1—80) 1873; h. 2 (s. 81—160) 1874; h. 3 (s. 161—240) 1874; h. 4 (s. 241—304) 1874; h. 5 (s. 305—400) 1875; h. 6 (s. 401—480) 1879; h. 7 (s. 481—560) 1879; h. 8 (s. 561—640) 1880; h. 9 (s. 641—688) 1880.

ligt ihjäslog Sven Nilssons feniciska idéer. Inom den förromerska järnåldern utsöndrade Hildebrand de båda grupperna Hallstattkultur och Latènekultur och termerna vunno burskap runt om. Den europeiska stenålderns uppdelande i provinser torde vara det vetenskapligt sett mest betydande av författarens nya inlägg (B. Salin).

Sitt program om akademisk undervisning i arkeologi sökte Hildebrand förverkliga genom att i juni 1873 hålla en arkeologisk kurs i Stockholm¹. Han samlade som deltagare många män med senare kända namn, såsom Thure Annerstedt, Robert Geete, Fritz Löffler, J. A. Lundell, Karl Piehl, Karl Warburg och »studeranden» Henrik Schück. Man ägnade flera timmar varje f. m. åt museet under en vecka. Därjämte gjordes d. 9 juni en utflykt till Selaön i Mälaren. Deltagarna stärkte sig, såsom professor Schück meddelat mig, först med punsch på restaurang, varpå man avseglade och på ön inkvarterades i bondstugor i Åsa by. Flera gravhögar öppnades och 13 runstenar granskades under korrigerig av tidigare läsningar. Senare tillkom en kompletterande vinterkurs i museet.

Vi ha sett, att Hildebrand redan som gymnasist och student intresserat sig för etnografiska frågor. Nödvändigheten för den förhistoriska forskningen att söka nära kontakt med antropologien hade också tidigt stått klar för både Hildebrand och Montelius. Med de etnografiska och antropologiska problemen sammanhänge de geografiska. För övrigt var intresset för geografiska forskningsfärder, ej minst polarexpeditioner, ju särskilt kännetecknande för den oscariska epoken, liksom för det dåtida Europa. A. E. Nordenskiöld hade 1875—76 börjat sina resor och Vegaexpeditionen utförde 1878—80 sin bragd rörande Nordostpassagen. Hans Hildebrand tillhörde, även genom personlig bekantskap, de kretsar, som fylkades kring Nordenskiöld. Det är därför helt naturligt, att då Antropologiska sällskapet redan 1873 stiftades, finna Hildebrand som medverkande arbetare. Konstituerande mötet ägde rum under professor Sven Lovéns ordförandeskap i Vetenskapsakademiens sessionsrum (då vid Drottninggatan) 15 mars nämnda år. Zoologen Lovén blev ordf., B. E. Hildebrand vice ordf., Gustaf Retzius sekreterare och Montelius vice sekreterare, medan i redaktionskommittén invaldes Hans Hildebrand, arkeologen och etnografen Hjalmar Stolpe,

¹ Mbl. 1873, s. 87 ff.

som 1874 knöts till Vitterhetsakademien som e. o. amanuens och med vilken Hildebrand kom att sluta nära vänskap under samarbetet, slutligen även läkaren professor Axel Key, som också blev en av Hildebrands vänner, särskilt i sällskapet Idun.

Det framgår av Hans Hildebrands brevväxling, att han nedlagt ett högst betydande arbete på att ge Antropologiska sällskapet god start, skaffa ledamöter och prenumeranter på dess tidskrift. Föreningen är ju mera känd under sitt namn från 1877 Svenska sällskapet för antropologi och geografi. Dess periodiska publikation, Tidskrift för antropologi och kulturhistoria (1873—77), delades 1878—80 i Antropologiska sektionens tidskrift och Geografiska sektionens tidskrift, men sammanslogs från 1881 till den ännu existerande tidskriften Ymer. Betydelsen av sällskapets organ blev ej blott den, att däri intogos vetenskapliga avhandlingar. Man införde nämligen också ganska utförliga förhandlingsreferat med, vad viktigare var, franska resuméer. Brev till Hildebrand visa den internationella betydelsen härav.

Redan 1868 hade Hildebrand i serien »Vår tids vetenskap i populära afhandlingar» utgivit ett litet häfte om »Afrika i våra dagar», som trots sitt ringa omfång är signifikativt för hans intressen. »Det mörkaste Afrika» var då, som Sven Hedin påpekat i sitt minnestal 1913 över Hildebrand, mörkare än nu — Stanleys namn var ännu okänt, de ekvatoriala områdena, Kongo-bäckenet och de dunkla skogarna ännu ej genomkorsade. I sin Afrikaskrift skildrar Hildebrand först bl. a. Abessinien. Stilen är ovanligt medryckande. Hedin har tillika, liksom Bernhard Salin, observerat något av den positivt religiösa inställning, som Hildebrand alltid i grunden hade, och som här visade sig i en hög uppskattning av missionärernas arbete. I sin framställning berör Hildebrand de afrikanska forskningsfärderna, både svenska och andra, diskuterar frågan om Nilens källor och om negrerna som ras och deras kultur. Ständigt märker man den skolade arkeologens omdöme, liksom vid behandlingen av negerfrågan hans alltid mänskligt humana och ideella synpunkter. Med kännedom om denna skrift är det mindre förvånande att finna den mångsidige Hildebrand i Antropologiska sällskapet uppträda på första vanliga mötet med en redogörelse för en »efter svenska missionärers anteckningar systematiserad grammatik för Kuna-folkets i Norra Abyssinien språk!» I själva verket nedlade Hildebrand i detta sällskap, där han 1878—79 var sekreterare, 1888 ordf. och 1895 vice ordf., ett mycket stort arbete och medverkade under årtal på nästan varje sammanträde med meddelanden, föredrag och referat i arkeologiska och etnografiska frågor. Kännetecknande för hans kritiska läggning är ett uttalande

d. 18 nov. 1876, då han varnar för »faran af att från studier af fornsakerna allt för hastigt draga etnografiska och historiska slutsatser». Hildebrand visar sig vara fullt inne också i den mexikanska och sydamerikanska arkeologien, som han studerat redan hos Christy. Roande är Hildebrands avslöjande på mötet 17 mars 1877 av några uppgivna grotteckningar från Thayingen, en mystifikation, »i det man i en på Otto Spamers förlag 1868 i Leipzig utgifven barnbok funnit originalen till tvänne af dessa teckningar, nämligen en sittande björn och en sittande räf»! Under Vegaexpeditionen hade Hildebrand genom Oscar Dickson tillgång till en del av de nyvunna forskningsresultaten, som han meddelade (19 okt. 1878). Han berörde även kranilogiska frågor, t. ex. i referat 19 jan. 1879 av Retzii arbete om finska kranier. Vid samma möte höll Hildebrand föredrag om »Finsku-griska stammens härkomst, äldre förhållanden och utbredning». Det bör framhållas, att han hade utmärkta förbindelser även med ungerska forskare, ej minst efter kongressen i Budapest 1876. Detta framgår såväl av skrifter som brev.

Jag kan ej här genomgå hela Hildebrands medarbetarskap i Antropologiska sällskapet. Han fortsatte att medverka även i Ymer och var aktiv i förhandlingarna ännu 1910. Det etnografiska intresset, kombinerat med arkeologiskt och religionshistoriskt, orsakade, att Hildebrand medverkade i den välkända och värdefulla sviten »Ur vår tids forskning», som redigerades av Axel Key och Retzius. Det blev boken »Folkens tro om sina döda» (1874), mest populärt refererande hållen men utvisande kännedom om ett vidsträckt och ganska disparat kunskapsstoff. I mycket stödde han sig beträffande utländska förhållanden på Waitz, men i fråga om de nordiska kunde han yttra sig självständigare.

Till gränsområdet mellan etnografi och arkeologi hörde frågorna om ornamentiken, åt vilka Hildebrand ägnade ett ingående och framgångsrikt studium. Då han 1874 vid 32 års ålder invalts i Vitterhetsakademien, tog han inträde d. 19 jan. 1875 med ett föredrag om djurtyper i den äldre nordiska ornamentiken. I det inledande talet och det svar, som akademiens preses C. G. Malmström härå avgav¹, berörde båda de principiella sidorna av arkeologien som vetenskap, i den kritiska anda som kännetecknade dem. Hildebrand uttalade bl. a., att »denna vetenskapliga arkeologi håller just nu på att utbildas, hennes arbetare kunna dagligen fröjdas af den njutning, som skänkes af blicken ut öfver vida fält, från hvilka man anar kommande yppiga skördar, de

¹ VHAA:s Handl. 28: 1 (1885).

erfara ock det pinsamma deruti, att så mycket ännu är obearbetadt, att de derföre, när de söka genomforska en eller annan detalj, känna sig på alla sidor instängda eller frestas att följa hugskottens eller de falska analogiernas skadebringande irrbloss». Den stränge källkritikern Malmström uttalade i svaret: »Det är icke hvar mans sak att finna sig till rätta i det mörker eller halfmörker, som höljer de förhistoriska eller fornhistoriska lefnadsförhållandena, att tyda och sammanställa de dunkla spåren af människans tidigaste fjät på odlingens bana. Det fordras ett skarpt öga för att se hvad som finnes; det fordras en städse varken kritik, för att icke se mer än som finnes. Det fordras en inbillningskraft nog liflig för att slå en brygga mellan fakta, som visa sig alltför enstaka, men tillika nog nykter för att aldrig taga gissningar för verklighet. För att förvärfva dessa egenskaper, utbildade till sitt rätta jämmmått, fordras en sorgfällig öfning och en god skola. Ni, Min Herre, har haft en sådan skola . . . Då Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien kallade Eder till sin *arbetande* ledamot, tänkte hon för visso icke dermed gifva Eder en tom titel; hon har genom valet icke blott velat hedra Eder, utan ock i fullaste mått taga Edert arbete i anspråk för sina ändamål».

Beträffande ornamentiken framhöll Hildebrand i sitt tal, att den gav viktiga arkeologiska upplysningar och att ämnet »ännu aldrig blifvit i ett sammanhang behandladt». Ett sammandrag av föredraget trycktes 1876 i L. Dietrichsons Tidskrift för bildande konst och konstindustri under titeln »Djurtyper i den äldre nordiska ornamentiken». Hildebrands studie, som fäste uppmärksamheten vid de klassiska förebilder, till vilka den nordiska djurornamentiken måste anses återgå, blev utgångspunkten för den livliga diskussion, som sedan under årtionden följde, och vari bl. a. Sven Söderberg, Sophus Müller och Bernhard Salin deltog. Den sistnämnde uttalade 1913, att Hildebrands tes, att de förvirrade och invecklade drakslingorna återgingo på den romerska ornamentikens djurgestalter, var en åsikt, som visserligen bekämpats, »men numera torde vara fastslagen såsom riktig». Tryckningen av Hildebrands hela inträdestal från 1875 hade emellertid dröjt ut. Det är kännetecknande för hans läggning, att då Sophus Müller 1880 utgivit sin avhandling »Dyreornamentiken i Norden», hade Hildebrand »för att bevara sjelfständigheten i min forskning . . . samvetsgrant underlåtit att taga kännedom om hans arbete». Först när Hildebrand 1884 lämnat till publicering i akademiens Handlingar (bd 28, 1885) sin utvidgade undersökning »Om de djurtyper som förekomma i den europeiska ornamentiken under den förkristna tiden och medel-

tiden», skar han upp Müllers bok för att börja läsningen därav. Tyvärr förblev Hildebrands egen undersökning (50 s.) ofullbordad. Emellertid gjorde han intressanta stilhistoriska iakttagelser även i t. ex. sin engelska handbok 1883 »The industrial arts of Scandinavia in the pagan time».

Ornamentiken berördes även i en avhandling, som Hildebrand publicerade i A. E. Nordenskiölds »Studier och forskningar föranledda af mina resor i höga Norden» 1884, nämligen om »De lägre naturfolkens konst». Hildebrand, skriver Sophus Müller i »Vor Oldtid» 1897 (s. 150), är den, »som først har gjort opmærksom paa, at det er vel forstaaeligt, at Mennesket paa sit tidligste Udviklingstrin, optaget af den omgivende Natur, har givet sig til at efterligne, hvad han havde for Øie, og da navnlig de Dyr, der spillede saa stor en Rolle i hans Tilværelse, men at den egentlige Kunst først begynder senere, med en simpel Ornamentik, og at man fra dette Grundlag langsomt har arbejdet sig frem til en ny Betragtning af Naturen ... Hildebrand minder om, hvorledes Barnet begynder med at tegne Mennesker og Dyr, medens der til Udførelsen af en regelbunden Ornamentik behøves et mere udviklet Øie og en øvet Haand». I den nämnda studien fick Hildebrand anledning att syssla även med Lartets och Christys grottforskningar. Sin kritiskt vakna blick visar förf. genom t. ex. det ironiska uttalandet om Gabriel de Mortillet, att han »med stort nit för vetenskapens utveckling förenar en liflig hog för raska slutsatser».

I samband med Hildebrands verksamhet i Sällskapet för antropologi och geografi stod, att han var svensk kommissarie för geografiska utställningen i Venedig 1881. En första geografisk kongress hade hållits i Amsterdam 1871, en andra dylik jämte en första utställning i Paris 1875. I Venedig gällde det att visa, vad Sverige sedan förra utställningen gjort på det geografiska området. Mest uppmärksammas blev därför Vegaavdelningen, men även andra beståndsdelar funnos, såsom de officiella kartverken, samlingen av nautiska instrument och samlingen av för undervisning i geografi avsedda böcker och kartor. Hildebrand, som avnjöt de salta baden vid Lido, skrev förtjust till fadern (⁵/₉ 1881), att »Utställningen är bra och röner mycket erkännande. Sjelf röner jag mycken välvilja». Hemkommen redogjorde Hildebrand 18 nov. 1881 i Antropologiska sällskapet för både utställningen och kongressen. De ha givetvis satt spår också i breven till honom.

Medan den förhistoriska vetenskapen blomstrade upp i Europa, gällde detta i icke mindre grad den klassiska fornforskningen. Åren 1870—71 hade Heinrich Schliemann på allvar börjat sina grävningar vid Hissarlik i Troas, Mindre Asien, och 1876—77 undersökte han de guldrika konungagravarna i Mykene¹. En hel stor, förut okänd, mycket betydande kultur började härmed stiga ur graven. Hildebrand, som redan 1873 utgivit en kortfattad »Lärobok i gamla tidens historia», följde med intensivt intresse dessa undersökningar. I maj 1874 redogjorde han i Antropologiska sällskapet för grävningarna vid Hissarlik och de anträffade fornsakerna. Han framhöll vigten af de gjorda fynden, hvilkas beskaffenhet dock föga motsvarade de skildringar af den trojanska kulturen, som Homeros lemnat. I april 1877 var han färdig att i samma sällskap giva en skildring av Mykenegrävningarna. Resultatet var, heter det, överraskande rikt och lämnade mycket viktiga upplysningar rörande kulturförhållandena i Grekland. En fortsatt redogörelse för Mykene följde i jan. 1878, liksom Hildebrand i okt. s. å. skildrade fornsaksfynden på Cypern och i jan. 1879 de senaste undersökningarna rörande etruskerna. Föredraget från 1878 publicerades i sin helhet s. å. i Antropologiska sektionens tidskrift och åtföljdes av en halv sidas franskt referat. Ett brev till Hildebrand s. å. från Schliemann visar, att de då tydligen redan förut kände varandra — möjligen ända sedan 1872. Förbindelsen fortfor åtminstone till 1889 då Schliemann i ett nytt bevarat brev med den stolta dateringen »Troia bei den Dardanellen» tackar för inval i Vitterhetskademien². I den förut nämnda, för sin tid utmärkta serien »Ur vår tids forskning» utgav Hildebrand 1878 »Fynden i Troas och Homeros' Troja», där han dels redogör för vad man verkligen funnit vid grävningarna, dels kritiskt granskar de slutsatser, som Schliemann dragit därav. I Antropologiska sektionens tidskrift fortsatte Hildebrand med en översikt av »Fornlemningar på Kypern», delvis efter sitt föredrag 1878, redogörande för general Di Cesnolas undersökningar.

Man har talat om Hildebrands bok om »Fynden vid Troas» såsom knapp mer än ett referat och det är delvis riktigt. Man kan emellertid ej förstå hans position även i dylika frågor utan att också ta kännedom om de märkliga vittnesbörderna i hans brevväxling. Sålunda skriver Émile Cartailhac d. 12 jan. 1880 från Toulouse, att han, som ej kunde svenska, i Antropologiska sektio-

¹ Jfr bl. a. M. P:n Nilsson, De arkeologiska upptäckterna i den klassiska Södern och den forna Orienten (1933), s. 99—107.

² Schliemanns två brev till HHd tr. i *Lychnos* 1937, s. 505 f.

nens tidskrift läst den franska resumén angående Hildebrands redogörelse för Mykenefynden. Résuméen »ne me satisfait pas du tout . . .», säger han, »c'est le mémoire lui même que nous voulons lire! Mais pour cela il faut trois choses — votre autorisation; le prêt ou la vente des clichés par la société ou l'éditeur; enfin une traduction . . . Je tiens d'autant plus à publier ce mémoire que personne encore en France n'a su apprécier au point de vue vrai les découvertes de Mycène. C'est uniquement préoccupés de l'art grec, des influences Asiatiques ou Egyptiennes que nos savants ont parlé de ces découvertes. Il est vrai, vous le savez, qu'il n'y a pas à tenir compte des antiquités préhistoriques, l'âge du Bronze n'existe pas . . . à L'Académie et au Louvre!» I ett annat brev återkommer Cartailhac till önskvärdheten av att kunna ge sina tidskriftsläsare »la bonne fortune de lire un jour prochain un article de M. Hildebrand sur Mycène . . . Personne en France n'a parlé de Mycène avec une connaissance suffisante des antiquités primitives. Les historiens de l'académie des inscriptions n'y ont pas compris grande chose et il nous faut votre article pour nous éclairer. Nous vous en supplions au nom de la science et de l'amitié!» De båda breven visa i blyxtbelysning Hildebrands internationella rykte och det förtroende man hade till hans skarp-sinne och omfattande kunskaper. Det är skäl att framhålla detta, eftersom i det allmänna medvetandet Oscar Montelius allt för mycket undanträngt Hildebrands namn och gärning, samtidigt som den senares medeltidshistoriska skrifter skymt andra sidor av hans rika författarskap och omfattande verksamhet. Vad Mykeneöversikten angår, offentliggjorde Hildebrand den verkligen på allmännare känt språk, men ej i Cartailhacs tidskrift utan på engelska i *The Athenæum*.

Anknytning till på en gång klassisk och nordisk fornforskning ha vissa av Hildebrands numismatiska studier, varom mera sedan.

Av betydande vikt för dåtida vetenskap voro de stora internationella kongresserna för förhistorisk antropologi och arkeologi. Efter den i Bologna 1871 kom en i Bruxelles 1872, där Hildebrand bidrog med bl. a. en utredning »Sur la division du Nord de l'Europe en provinces archéologiques pour l'âge de la pierre polie». Det blev där beslutat d. 28 augusti, att nästa kongress skulle hållas i Stockholm.

I den svenska huvudstaden samlades kongressen d. 7 augusti 1874. Greve Henning Hamilton var ordf., generalsekreterare åter var Hans Hildebrand, »min son med det verldsbekanta skägget», som Bror Emil skämtsamt kallar honom. Bland hedersordförandena voro Capellini och Worsaae, bland de 8 vice ordförandena

voro Cazalis de Fondouce, Chantre, Montelius och Retzius, medan Carlo Landberg och Hjalmar Stolpe tjänstgjorde som sekreterarassistenter. Kongressen, som ju redan långt före sammanträdet avsett otaliga spår i Hildebrands brevväxling, varade till d. 16 augusti. Den omfattade, utom talrika föredrag och diskussioner, även utflykter till bl. a. Gamla Uppsala och Björkö. I diskussionerna var Hans Hildebrand talrika gånger i elden. Själv bidrog han med meddelanden om bl. a. vissa slag av stenyxor och förhållandet mellan sten- och bronsåldern i Sverige, om förhållandet mellan bronsåldern i Ungern och den i Sverige, om begynnelsen av järnåldern i Europa, m. m. Med skäl kunde »M. Hildebrand père» skriva, att »Min Hans var rent af utsliten, när kongressen var slut»¹. Därmed var arbetet emellertid ingalunda över. Det återstod för generalsekretären att redigera den stora kongressberättelsen, två digra band på franska, tillsammans över 1,000 sidor. När verket väl var färdigt, tog Hans Hildebrand 2 exemplar därav med sig för att visa upp i Antropologiska sällskapets sammankomst d. 18 dec. 1875. Följande natt, mellan d. 19 och 20 dec., brann Centraltryckeriet i Stockholm och därmed hela upplagan av kongressberättelsen. Hildebrand fick således den presandade uppgiften att, efter de två räddade exemplaren, låta uppsätta hela arbetet på nytt och åter korrekturläsa detsamma. Först d. 15 maj 1876 kunde han datera det slutliga förordet av nya upplagan. Kongressberättelsen blev den ståtligaste, som dittills presterats (B. Salin).

Arbetet med omtryck var så mycket mer brådskande, som det gällde att ha berättelsen färdig till nästa kongress. Denna hölls i Budapest 4—11 september 1876. Hildebrand var här en av vice presidenterna och bidrog denna gång med redogörelse för »L'âge du bronze au Nord». Som vanligt deltog han ofta i diskussionerna och hemkommen tryckte han i Månadsbladet en rapport om kongressen. Såsom nästan alltid denna tid hade det varit motsättningar mellan de tyska och de nordiska fornforskarna. Även vid Lissabonkongressen 1880 var Hildebrand med som aktiv deltagare. För att gentemot tyskarna hävda det arkeologiska treperiodsystemet gav Hildebrand, som i Månadsbladet 1886 redogjort för systemets uppkomst, en version på tyska s. å. till Berlins Anthropologische Gesellschaft, tryckt i Zeitschrift für Ethnologie. Själv publicerade Hildebrand viktiga arkeologiska studier om »Jernåldern på Gotland» i Månadsbladet 1878—79. »Med förvånande skarpsblick har Hildebrand här ordnat upp det då ännu mycket bristfälliga, nästan uteslutande av icke sakkunnigt gjorda fynd be-

¹ BEHd t. A. Eurén ^{15/10} 1874, VHAA.

stående fornsaksmaterialet; så gott som alla hans åsikter rörande tiden 550—800 stå sig ännu i dag» (B. Nerman).

För den engelska serien South Kensington Museum Art Handbook skrev Hildebrand sin i förbigående ovan nämnda översiktsvolym »The industrial arts of Sweden in the pagan time». Boken behandlade särskilt svensk och norsk järnålder med ett kapitel även om Gotland. Ett slutkapitel innehöll »Technical observations». Vid denna tid innehade Hildebrand sedan flera år chefsposten inom Sveriges fornvård.

Bror Emil Hildebrand, som blivit riksantikvarie redan vid 31 års ålder 1837, avgick i december 1879, således efter 45 års tjänst och vid 73 års ålder. Nils Gabriel Djurklou var en av kandidaterna till posten. Vid ledamotsval i Vitterhetsakademien nov. 1872 hade han med 6 röster mot 5 utslagit Hans Hildebrand, en sorts förpostfäktning i frågan. Såsom nämnts blev dock den senare invald 1874. Med all aktning för Djurklous många förtjänster och kapacitet kunde han naturligtvis på intet sätt jämföras med en lärd, internationellt ryktbar forskare som Hans Hildebrand. I fråga om riksantikvarieposten förekom emellertid viss tidningsdiskussion med förslag till delning av befattningen. Hildebrand har tillika lämnat den bestämda uppgiften¹, att Montelius, som ju redan vid denna tid publicerat talrika vetenskapliga arbeten, om än icke alls så mycket som Hildebrand, arbetade för en delning, så att han skulle bli chef för museet, Hildebrand åter få den befattning, som tidigare innehafts av antikvitetsintendenten: »det hela strandade helt naturligt derpå, att det icke fanns mer än en lön». Hildebrand utnämndes i nyårsaftonkonseljen. När han på nyåret uppvaktade ecklesiastikministern, en gammal bekant, sedermera riksarkivarien C. G. Malmström, sade denne: »Du blef väl icke förvånad öfver utnämningen»². På ledande håll ansågs saken alltså självklar, vilket den i själva verket också var.

Riksantikvarieutnämningen är i flera hänseenden en vändpunkt i Hans Hildebrands liv. Samtidigt som han övertog chef-

¹ HHds stora uppgörelse med Montelius som person och forskare finnes i brev ²⁶/₁ 1904 till Lunds universitets rektor prof. M. G. Blix. Denne, som då låg dödssjuk, fick måhända aldrig själv brevet. Det är för mig känt genom två avskrifter i familjens ägo. HHD meddelade eller ämnade i varje fall meddela brevet till universitetskanslern Gilljam (se HHD t. G. Retzius ¹⁶/₂ 1904, KVA).

² Fragmentarisk anteckning av HHD i familjens ägo.

skapet för fornvården och Statens historiska museum, nödgades han nämligen koncentrera sina studier och sin produktion mera på medeltiden än på förhistorien. Man har spekulerat om orsaken härtill och kanske funnos flera skäl. Det avgörande var följande.

Vid museet funnos 1880 två ordinarie amanuenser, Montelius och Stolpe. Montelius försökte, skriver Hildebrand 1904¹, »genomdrifva en styckning af museet i olika delar, af hvilka hvar skulle ställas under eventuellt en amanuens, hvilken skulle få ungefär en chefs myndighet. Detta blef icke godkänt af Akademien. Som emellertid både Montelius och Stolpe förklarade, att de icke ville taga befattning med annat än den förhistoriska tiden och då de ej heller hade kompetens att sysselsätta sig med annat, måste jag, då jag såsom chef måste omhulda det hela, smånigom glida öfver till medeltiden och den nyare tiden». I tryck har Hildebrand antytt detsamma redan i Månadsbladet 1882 (s. 18): Montelius övertog sten- och bronsåldersavdelningen, Stolpe järnåldern, Hildebrand med de e. o. amanuensernas tillhjälp medeltidsavdelningen.

Redan 1873 hade han utgivit museets första utförligare katalog, »i själfva verket en intressant sammanfattande framställning rörande Sveriges forntid på grundval af fynden» (T. J. Arne). Ehuru medeltidsavdelningen 1873 var betydligt mindre än den blev under Hildebrands egen chefstid — varom strax mera — ger även katalogens medeltidsparti en ännu läsvärd resonnerande och jämförande framställning av konst- och kulturhistoriskt intresse. Här som eljest märker man ofta de rika erfarenheterna från den stora studieresan 1870—71. Hildebrands tekniska kunskaper, viktiga för en museiman och föremålsforskare, komma även talrikt till synes. Belysande för Hildebrands synpunkter på sitt arbete som museichef är hans principuttalande, att man i museet ingalunda blott borde samla »de yppersta alster af medeltidens konst». Samlingen skulle vara ej i främsta rummet ett konstmuseum, utan en samling, återspeglade »den svenska kulturen i alla hennes skiftningar». Även »de torftiga föremålen» borde få plats, såsom utvisande, »hur folket uppfattade de heliga berättelserna, med hvilket handlag, på hvilket sätt det i bild framställde dem». Låt vara att mången bild är allenast en snickares arbete, »för en tid så pass aflägsen, så litet känd och så mycket misskänd som medeltiden, är det af betydelse att se äfven hur snickaren arbetade».

Före flyttningen 1865 fanns i Statens historiska museum

¹ Anf. brev till Blix.

nästan ingen plats för större föremål från medeltiden. Vad Hildebrand därav omnämnde 1873, var insamlat på de senaste åren. Under hans egen tid utvecklades medeltidsavdelningen genom köp och depositioner på ett storartat sätt till att intaga »en rangplats bland dylika samlingar. . . Genom föremålets homogent svenska proveniens och genom den allsidighet hvarmed skilda slags objekt från skilda trakter af Sverige sammanförts, ger den en sådan belysning åt ett helt lands medeltidskonst, att den därigenom vinner en unik hedersplats» (Roosval). Hans Hildebrand är således i själva verket denna avdelnings nyskapare.

Även av föremål från nyare tid ger han en översikt i den nämnda katalogen, med nyanserade omdömen om sakerna, historiska notiser och estetisk värdering. I översikten av K. Myntkabinetet har man det första korta utkastet till Hildebrands senare historik över de svenska medeltidsmynten. Han framhöll principiellt numismatikens betydelse. Rörande medaljer yttrar han sig mera summariskt.

Den initiativrikedom, som kännetecknar Hans Hildebrands hela gärning, från tidiga år till hans allra senaste, tog sig hos honom som nybliven riksantikvarie även ett annat, ytterst viktigt uttryck. Vi ha framhållit, hur han i doktorsavhandlingen uppmärksammat frågan om landets antikvariska topografi. Redan sitt första tjänsteår som riksantikvarie anmälde Hildebrand i akademien (16 nov. 1880), »att han börjat upplägga en arkeologisk jordbok öfver Sverige, ordnad efter landskap, härad och socknar». Det var början till det i dag så rika och ständigt anlitate *Antikvarisk-topografiska arkivet*. Då Hildebrand i akademien för jämförelses skull hänvisade till ett liknande arbete av sin kollega Ernest Chantre i Lyon, kan det påpekas, att Chantres brev till Hildebrand börja redan 1871 och man ser här ett nytt exempel på vikten av Hildebrands utlandsförbindelser. Genom att låta akademien eller Kungl. Samfundet invälja dylika arkeologer, museimän, numismatici eller medeltidsforskare till ledamöter eller korrespondenter, stimulerade Hildebrand dessas intresse för Sverige, de svenska samlingarna och den nordiska forskningen.

Som riksantikvarie handhade Hans Hildebrand ledningen av fornvården. Det är svårt för nutiden att fullt sätta sig in i, hur fornvården ännu på 1870- och 1880-talen gestaltade sig och med vilka svårigheter riksantikvarien hade att kämpa. All dylik kulturminnesvård står naturligtvis i nära beroende av kommunikationer av olika slag, ej minst när det gäller vårt vida och långsträckta land. Under Bror Emil Hildebrands tid och början av Hans Hildebrands var det svenska järnvägsnätet ännu i sin begynnelse. Den

6 dec. 1881 anmäldes i akademien¹, att K. M:t bifallit anhållan om telefonlednings införande i museets arbetsrum — vad detta betydde säger sig självt. Att övervakningen av fornvården, t. ex. i restaureringsfrågor, likväl kom att fungera under stora svårigheter och ofta med besvärande långsamhet berodde bl. a. på den dåvarande bristen på arbetskraft och »i mycket hög grad på det njugga minnesvårdssystem, hvars syndabock riksantikvariern måste vara» (Roosval). I Månadsbladet kan man följa Hildebrands oavslutliga kamp för bättre förhållanden, för iakttagande av lag och förordning och mot vandalism och oförstånd. Hildebrand blev en »fornminnenas barske riddare, en egenskap som tyvärr ingalunda alltid räknades honom till förtjänst» (Roosval). Ofta präglar en drastisk humor och ironi hans inlagor. Även domstolarna voro ej alltid av samma uppfattning som riksantikvariern, någon enstaka gång ej heller själva akademien. Mest betydelsefull blev Hildebrands ämbetsgärning därigenom, att »han med all kraft drog in kyrkornas restaureringsarbeten under arkeologisk-vetenskaplig kontroll. Mycket motstånd hade han därvid att öfvervinna, och betecknande för tidsandan är, att de större kyrkorestaureringarna, således de med all sannolikhet kulturhistoriskt intressantaste, af myndigheterna undandrogos den sakkunniga arkeologiska kontrollen. Eftervärlden har all anledning att beklaga detta förhållande» (Salin). Hildebrand, i sig själv en ytterst human person, nödgades här tillgripa stränga medel mot lagbrott och försök till lagbrott. »Så orädd kämpade han, drabbande det lättfärdiga hemmarestaurerandet med sina telegrafiska inställningsorder, en hvitskäggit, viggslungande Zevs» (Roosval).

I fornvårds- och museifrågor tillkommo vissa motsättningar, såsom alltid och naturligt är fallet, till provinsmuseernas intressen, till de privata fornsakssamlarna samt i detta speciella fall också till Artur Hazelius och Nordiska museet. Jag kan ej i detalj ingå på dessa intressanta frågor, blott något må nämnas.

Bror Emil och Hans Hildebrand voro centralmuseitankens självfallna förkämpar. Motsättningen blev understundom stor till sammanslutningar eller institutioner. Sålunda tittade båda Hildebränderna länge ganska snett på den 1869 bildade Svenska fornminnesföreningen. När Montelius 1874 blivit sekreterare där, skedde detta visserligen åtminstone delvis med deras goda minne, men samtidigt hyste Hans Hildebrand till en början tydligen ej fullt förtroende till Montelius i detta fall. Särskilt kritiska stodo far och son inför den i många hänseenden högt förtjänte Nils Månsson Mandelgren, vars bristande bildning, slarv och dilet-

¹ Mbl. 1881, s. 190.

tantism å andra sidan ej heller kunna förnekas. Roande är att se redan studenten Hans skriva till fadern 1862 (²⁷/₃): »Har Mandel blifvit ordentligare på senare tider?» Misstron besvarades hjärtligt av Mandelgren, som 1876 mot Hildebränderna utgav sin bekanta, delvis komiska pamflett »Några bidrag till den svenska arkeologiska forskningens historia under den tid, Herr Kommendören af Kongl. Nordstjerne-Ordens första klass . . . [M. uppräknar ironiskt 9 rader med titlar] D:r Bror Emil Hildebrand innehåft riksantikvarie-embetet, och tillika varit sekreterare i Kongl. Viterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademien. Historisk interiör». Såsom alltid, när en förf. i ilskan låter konventionella hämningar falla, blir resultatet pikant, om än ej till alla delar uppbyggligt. Mandelgren, Bror Emil och Hans Hildebrand vila nu alla i sina gravar och ingen missunnar någon av dem den ära, som tillkommer dem.

Gösta Berg säger i sin studie över Hazelius¹, att »överhuvud taget kan man icke fränkänna den tidens representanter för den statliga kulturminnesvården en viss oförmåga att tillvarata utifrån kommande initiativ och att så att säga inlemma initiativtagarna själva i den egna organisationen». Omdömet torde mera gälla Bror Emil, som var en strävare och oböjligare natur än Hans. Svårigheterna vållades, som Berg riktigt påpekar, bl. a. av, att Hildebränderna med Statens historiska museum åsyftat ett svenskt arkeologiskt-historiskt-kulturellt universalmuseum (med undantag för den konst, som hörde hemma i Nationalmuseum), en plan som de nödgades överge, särskilt när Hazelius' utmärkta skapelse, Nordiska museet, växte fram. Brevet ådagalägga emellertid ett visst samarbete mellan Hazelius och Hans Hildebrand åtminstone från 1873 och redan då voro de »bröder». Emellertid inträffade t. ex. 1885 ett konflikfall, då medarbetare till Hazelius brutit mot gällande förordning². Hildebrand begärde telegrafiskt kvarstad på en järnvägsbasti i Visby, saken undersöktes, riksantikvarien gav utlåtande och ett kungl. brev 11 sept. s. å. bestämde, vad som skulle tillkomma Statens historiska museum och vad Nordiska museet skulle få. Ibland uppträdde på Hazeliis sida ovisa hjälpare, t. ex. Waldenström i en riksdagsdiskussion 1890. P. P. W. var ju en klipsk karl men även begåvade människor kunna som bekant säga och göra dumheter, vilket här onekligen var fallet, t. ex. genom uttalandet, att när Hazelius började samla, »var det knappt någon som tänkte på, att dylika saker vore af något större värde för vår historia!» I en dräpande kritik i Månadsbladet 1890

¹ G. Berg, Artur Hazelius (1933), s. 48.

² Mbl. 1885, s. 103—108.

med rubriken »Hvad man kan säga i riksdagen» gav Hildebrand svar på tal. Hildebrands slutord äro emellertid bittra: »Under det riksdagen till det Nordiska museet lemnar en årssumma af 25,000 kr., har åt de under Akademiens inseende ställda samlingarna ej kunnat erhållas så mycket som erfordras för inköpande af nödiga skåp, i hvilka redan insamlade föremål kunna förvaras». Hazelius invaldes 1893 i Vitterhetsakademien, men Hildebrand hade motsatt sig detta av skäl, som visa hans allmänna syn på saken. Han skrev nämligen (¹/₁₂ 1893 till C. Annerstedt): »I likhet med Törnebladh och andra anser jag, att vår Akademi *icke kan* välja in Hazelius. Hans 20-åriga verksamhet är visserligen väl värd allt erkännande, hade han inskränkt sig till att anfalla *Akademien*, hade Akademien ej behöft hindras deraf att välja in honom, men då Akademien fått sig uppdragen vården af Statens Historiska Museum, kan Akademien *icke*, enligt min uppfattning, till medlem och således äfven till behandlare af frågor rörande denna statssamling kalla den, som visat sig både i handling och tal vara för denna samling ej blott konkurrent, utan äfven fiende». Motsatserna utjämnades dock småningom.

I årg. 1890 av Månadsbladet (s. 153 ff.) gav Hildebrand även en principiell, vetenskaplig kritik av de privata fornsakssamlarnas dilettantiska sätt att gå tillväga. Endast tvenne sådana samlare fingo betyget, att de utgjorde »ett lysande undantag», nämligen de bekanta, arkeologiskt intresserade bröderna grevarna Christian Ditlev och Fritz Reventlow i Skåne, vilkas samlingar, hette det, »äro af utomordentlig betydelse för vetenskapen». Brev från särskilt Christian Ditlev R. belysa samarbetet. I museet hade Hildebrand till på köpet bekymret att få se upp med förfalskade antikviteter. Han har gjort en instruktiv redogörelse för förhållandet, jämte historisk tillbakablick, i Månadsbladet 1887.

Förhållandet till riksdagen och under denna lydande korporationer medförde en annan konflikt, ur vilken Hildebrand avgick med lysande seger. När statsrevisorerna 1883 skulle granska akademiens och museets räkenskaper för 1881, gjordes flera anmärkningar. Det framgår redan av revisionens eget protokoll¹, att diskussion föregick, varvid revisionens chef, kommandör Didron, visade återhållande tendenser, medan några av andra avdelningens revisorer, bland dem överstelöjtnanten A. M. O. Reuterskiöld, velat gå längre. De anmärkningar, som beslötos, voro av ovanligt enkelt slag, delvis rent futtiga, t. ex. att en vaktmästare för två timmars förevisning fått 4 kr., »som syntes väl mycket»,

¹ I Riksdagsbiblioteket.

eller att akademien utan föregående formligt beslut utanordnat kr. 31: 50 för en krans till Anders Fryxells grav! I ett utförligt, värdigt och skickligt skrivet utlåtande, tryckt i Månadsbladet 1883, tillbakavisade Hildebrand anmärkningarna över hela linjen; endast i en obetydlig detalj gjordes visst medgivande. Statsutskottet upptog av anmärkningarna endast kravet på omarbetning av akademiens åldriga statuter, likaså andra kammaren, medan första kammaren i en roande debatt indignerat tillbakavisade hela det ohemula och kitsliga angreppet mot akademien och riksantikvarien. Det måste för Hildebrand, som av Didron och även av generaldirektör Troilius (far till revisionens sekr.) redan tidigt erhöll kännedom om alla detaljer, ha varit pinsamt, att överstelöjtnant Reuterskiöld ju var svåger till Oscar Montelius. Att denne stod bakom angreppet, utsade Troilius direkt¹.

Ingen kan bestrida den allmänt erkända kapacitet, som Montelius hade som fornforskare, eller den framstående gärning han på olika områden utfört och vars goda sidor Hans Hildebrand själv vitsordat². Men att Montelius både som människa hade svagheter, vilka gjorde samarbetet pinsamt för Hildebrand, och att den förre som vetenskapsman hade sin begränsning och en i ögonen fallande ensidighet, är säkert; jag grundar mitt omdöme på utsagor av en rad olika fackmän liksom på brev, som redan äro tillgängliga i offentliga bibliotek, samt på Hildebrands efterlämnade papper. Den tryckta litteraturen ger också redan bidrag till dessa frågor.

Det var utan tvivel en olycka för både Hildebrand och Montelius, att de hamnade inom samma institution. Frånsett de personliga sidorna, som jag ej närmare skall beröra, vållades konflikter också av tjänsten. Om Hildebrand som ämbetsman hade vissa svaga sidor, vartill vi återkomma, så gällde detta även Montelius. Salin skrev 1922 i biografien över Montelius: »Iakttagandet av ämbetsmannaförmer synes likväl ej alltid hava varit förenligt med hans personliga läggning, trots hans stora ordningsinne». Den här påtalade bristen bestyrkes starkt av Hildebrands efterlämnade redogörelse för sitt förhållande till Montelius. Beträffande Montelius som forskare synes det ej vara mer än rätt, att Hildebrand åtminstone något får komma till tals i sin vetenskapliga kritik av kamraten. Fackmän, vilka därjämte ha fördelen att ej genom blodsband vara lierade med någon av parterna, må sedan döma närmare i dessa frågor.

Naturligtvis förelåg mellan Hildebrand och Montelius en

¹ Anf. brev till Blix.

² Jfr Vet.-akad:s årsbok 1926, s. 283.

»jalousie de métier», som delvis, såsom den förre framhållit¹, visade sig på ett komiskt sätt hos Montelius. Denne hade nämligen en åtrå att, så fort Hildebrand behandlat något ämne, genast själv skriva om detsamma eller något starkt likartat. Beläggen för detta Hans Hildebrands påstående äro uppenbara för var och en, som vill jämföra deras bibliografier under iakttagande av tryckåren för deras skrifter. Mänskligt är, att Hildebrand också med en viss bitterhet såg, hur Montelius, som var vida lyckligare ekonomiskt lottad än han själv, därigenom kunde propagera för sina åsikter på helt annat sätt. Om Montelius som forskare skrev Hildebrand i brev 1904¹: »Montelius är stark i skematiserande. Som student lade han upp en tjock bok i folioformat med linierade sidor. I första kolumnen insattes årtalen, i de öfriga kolumnerna insattes för de olika rikena de till hvart årtal hörande tilldragelserna. Det är denna tendens, som uppenbarat sig i all hans följande verksamhet: allt skall kronologiseras.» Det var icke Hildebrands mening, att Montelius ej skulle ha utfört för den arkeologiska tidsbestämningen nyttigt forskningsarbete, såsom nedan skall visas. Han påpekar emellertid, att Montelius' ensidighet observerats även i utlandet. Den kände österrikiske arkeologen M. Hoernes skrev i en anmälan av ett Montelius' arbete följande i Deutsche Litteraturzeitung 1903 (s. 2883): »Es ist ein ziemlich buntes Gemenge verschiedener Gruppen aus unserem Besitze an prähistorischen und klassischen Altertümern, woran M[ontelius] seine Gesichtspunkte erläutert. Sie führen aber in der Tat zu einer chronologischen Ordnung des Materiales und erfüllen damit eine Vorbedingung historischer Erkenntnis. Dass es zur letzteren dann noch seine guten Wege hat [kurs. av H. H-d], wird M. nicht leugnen, obwohl man heute alle Bemühungen auf die Schaffung einer möglichst weitreichenden prähistorischen Chronologie vereinigt, als ob damit das letzte Ziel dieser Wissenschaft erreicht wäre [kurs. av H. H-d]. Chronologie wird zweifellos auch der Hauptinhalt der weiteren Teile des Werkes sein. Möge der Verf. daneben alle anderen Beziehungen der vorgeschichtlichen Altertümer nicht allzusehr in der Hintergrund treten lassen». Hildebrands, under uttrycklig anslutning till Hoernes uppfattning, här antydd syn på Montelius måste ha sammanhängt med, att den förstnämnde, ehuru själv en typologiens pionjär, klart sett också svagheterna i dess ofta osäkra och i första hand endast relativa kronologi. Hildebrand tillfogade i här anförda brev² vidare om Montelius: denne »har stor förtjenst om materialets kronologiska ord-

¹ I brevet till Blix.

² Brevet till Blix.

nande, om han än ibland går för långt och lockas att fästa sig vid småsaker och tillfälligheter, glömsk af ordet att *post hoc* icke alltid är *propter hoc*. Hans andra stora förtjenst är det omsorgsfulla samlandet af det arkeologiska materialet, hvori han står öfver alla andra. Men till de djupaste frågorna kommer han aldrig fram. Han eger icke den genialitet, som fordras för att förtjena det stora rykte han förstått skaffa sig genom tränga ansträngningar, genom vänner och vänners vänner».

Beträffande Montelius medverkade Hildebrand till, att denne 1888 erhöll anslag till föreläsningar inom museet och att han s. å. fick professors titel.

Hans Hildebrand hade redan som gosse intresserat sig för runorna. Under arbetet på sin doktorsavhandling satte han sig hösten 1864 i förbindelse med professor George Stephens¹, den originelle och entusiastiske engelsman, som ägnade så stor del av sitt liv åt studiet av Nordens antikviteter och folkminnen och därigenom inlade betydande förtjänster, även om hans vetenskapliga åskådning under då rådande brytningstid snart ansågs till större delen föråldrad. Stephens höll vid denna tid på med att färdigställa början av sitt stora verk »The old northern runic monuments of Scandinavia and England». Hildebrand lämnade själv 1869 bidrag till Stephens samlingar. I Månadsbladet upptog Hildebrand redan i första årgången 1872 runologiska frågor; nämligen med uppsatsen »Huru bör en runsten afritas?», således behandlande det gamla viktiga problemet om bildexakthet, här i formen att uppnå god runläsning genom ordentlig avbildningsteknik.

Hildebrand hade ej varit riksantikvarie i mer än några månader, förrän han (1880) kunde meddela Stephens, att han höll på att ordna »en liggare för våra runskriften — ett ark för hvar sten, i hvilket inlägges teckningar, anteckningar, notiser — m. a. o. allt möjligt. För närv. lägger jag dem efter Liljegrens RU [Runurkunder], nya stenar märkas med närmaste nr hos L. plus en bokstaf. När det hela är klart, måste ny ordning införas». Detta var förberedelsen till det stora runverket². När det 1882 blev känt,

¹ HHds brev till G. Stephens i arkivet på Huseby, Vislanda, hos fröken Florence Stephens. Prof. G. Stephens' stora och lärdomshistoriskt viktiga brevsamling ger intryck av, att han spelat en mera central roll än man tidigare erkänt, både genom sina nordiska och sina engelska förbindelser.

² Jfr även S. B. F. Jansson, Om det svenska runverket (Hist. tidskr. 1941, s. 317—321).

att den s. å. avlidne f. d. tullförvaltaren C. W. Berger donerat hela sin förmögenhet till Vitterhetsakademien, var Hildebrand genast på det klara med, att nu var tillfället kommet att börja realisera planen på de svenska runinskrifternas fullständiga, moderna publicering. I en promemoria, bifogad akademiens protokoll 21 nov. 1882, föreslog han användning av Bergerska fondens räntor för ändamålet, en kommitté tillsattes och förslaget godkändes av akademien d. 20 febr. 1883¹. Följande år redogjorde Hildebrand för planen i Månadsbladet.

Bland de forskare man först använde för runundersökningarna var docenten, sedermera titulärprofessorn Sven Söderberg i Lund, med vilken Hildebrand sedan 1875 brevväxlat i bl. a. hithörande frågor. Samarbetet med Söderberg, som var både språkman och arkeolog, utvecklade sig till en intim personlig vänskap och i det trevna hem, som Söderberg och hans två systrar hade i Lund, vilade Hildebrand ut mången gång under årens lopp. Han gav sig här i all sin storsvulnhet och idériakedom. Med all kraft och stort nit drev Hildebrand på runverket, men arbetet var i sig själv tungrott redan genom de talrika nödvändiga fältundersökningarna. Först 1900 började den monumentala serien »Sveriges runinskrifter» att tryckas med ett första band, »Ölands runinskrifter». Sven Söderberg hann ej fullborda detta sitt arbete, ty döden skördade honom d. 24 april 1901. Med vemod tecknade Hildebrand i Nordisk universitetstidskrift s. å. minnesrunan över den bortgångne, oförgätlige vännen. Hildebrand, som redan tidigt ivrat för universitetslärostolar i fornkunskap, hade strävat att skaffa Söderberg en personlig sådan professur, men ej lyckats. Kännetecknande för Hildebrands stora vetenskapliga objektivitet är hans uttalande i nekrologen över sin kanske bäste vän: »Han var skarp i sina iakttagelser, ifrig att af dem draga slutsatser. På korrektheten af hans iakttagelser har jag alltid, helt visst med fullgodt skäl, trott. Hans slutsatser hafva icke alltid varit desamma som mina».

Tidigt en ledande förhistorisk arkeolog, var Hildebrand, såsom vi antytt, även en föregångsman inom europeisk numismatisk forskning. Bolin, som framhävt den stora metodologiska betydelsen i detta hänseende av andra upplagan av Hildebrands doktorsavhandling, har samtidigt påvisat vissa brister i Hildebrands uppfattning om skattefynden². Hildebrand ansåg dessa utvisa han-

¹ Se E. Wessén i Södermanlands runstenar, h. 4 (1924—36), s. LXXXVII.
² Bolin, a. a., s. 197—202; jfr dens., Romare och germaner (1927), s. 32 f.

delscentra. Bolin anser dem markera valplatser. Bolins uppfattning är säkert riktig och har, såsom framgår av R. Skovmands 1942 offentliggjorda undersökning om danska skattefynd¹, också i det stora hela vunnit allmän anslutning.

Klassiska mynt hade Hildebrand berört redan i sin avhandling och han studerade såväl denarfynden som importen av romerska guldsolidi. I fråga om de sistnämnda är Hildebrand forskarpionjär, den ende som på ingående sätt tidigt behandlat frågan, nämligen i det 1882 utkomna arbetet »Från äldre tider» med studien »Solidus-importen till Sverige under den tidigare jernaldern». Bolin anser, att Hildebrand »är egentligen den förste, som över huvud upptäckt myntskatternas särskilda betydelse för den arkeologiska vetenskapen». Uttalandet är kanske alltför starkt, ty redan B. E. Hildebrand hade ju i inledningen till »Anglosachsiska mynt» (1846) delat järnålderns myntfynd i fyra, kronologiskt skilda klasser och därmed givit uppslag till arkeologiska slutsatser av dessa fynd. Men givetvis har Hans Hildebrand i hög grad fördjupat faderns arbete. Vid internationella numismatik kongressen i Bruxelles 1891 yttrade Hildebrand sig i frågan om solidusmynten, under diskussion med sin vän G. Cumont, sekreterare i Société de Numismatique de Belgique. Hildebrands uttalande trycktes sedan under titeln »Sous d'or ostrogoths frappés en Pannonie» i kongressens handlingar. En intressant översiktsstudie rörande »De öster- och västerländska mynten i Sveriges jord» lämnade Hildebrand i festskriften till C. G. Malmström 1897; den rörde särskilt de arabiska, tyska och anglosachsiska mynten. Specialstudier på området gav Hildebrand i de fyndbeskrivningar, insprängda med vetenskapliga diskussionsinlägg, som han tid efter annan publicerade, särskilt 1870 rörande Föhlhagenfyndet och 1886 rörande Mölndalsfyndet². Hildebrand, vilken, som vi antytt, livligt korresponderade med numismatikern Dannenberg i Berlin, gav här kritiskt självständiga kompletteringar och korrigeringar angående tyska mynt, särskilt från 900- och 1000-talen. Troligen hade han tänkt att rörande de tyska myntfynden i Sverige ge en liknande samlad översikt som den fadern givit rörande de anglosachsiska, men nådde ej detta. Hildebrands främsta numismatiska insats rör de svenska medeltidsmynten och skall nedan nämnas i samband med hans medeltidsforskning.

I K. Myntkabinettet utförde Hildebrand ett stort arbete, särskilt för uppordnande av medeltidsmynten. Anordningarna gjor-

¹ Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1942.

² Om HHd som numismatiker har jag rådgjort med amanuensen fil. lic. N. L. Rasmusson.

des efter stora vyer, kanske för stora. Hildebrand lämnade nämligen i lådorna plats för vida fler mynt än vad kabinettet hade eller kunde skaffa sig. Men kanske hade han tänkt komplettera luckorna med avgjutningar. I varje fall visar anordningen, hur fullt han behärskade även den utländska numismatiken. F. ö. var ej blott det kungliga myntkabinettet hans arbetsplats. Han var också från faderns död 1884 till sin egen (1913) garde des médailles i Riksbanken¹. Detta ledde till dels hans utgåva 1889 av faderns katalog över »Samlingen af svenska mynt i Riksbankens myntkabinett», vilken Hans dock i flera hänseenden genomarbetade, dels till hans egen utförliga katalog över »Sedelsamlingen i Riksbankens myntkabinett». Den sistnämnda utgavs postumt 1915 med en tillagd kort historik av O. Montelius.

Under i synnerhet senare delen av 1800-talet fördes en stor europeisk diskussion om förhållandet mellan historia och kulturhistoria. Ej minst i Tyskland kommo skarpa motsättningar fram mellan olika författare i dessa frågor². År 1879 hade Troels Lund i Danmark börjat sina kulturhistoriska arbeten. Hans Hildebrand hade redan i den lilla programskriften 1873 om fornforskningens rätt fört kulturhistoriens talan. År 1880 hade han börjat utsända häftena av »Sveriges medeltid». I årg. 1881 av Historisk tidskrift recenserade Hans Hildebrand början av Troels Lunds arbete, icke utan berättigad kritik.

Emellertid aktualiserades principfrågan också av August Strindbergs 1881 tryckta första häfte av »Svenska folket i helg och söcken, i krig och fred, hemma och ute eller ett tusen år af svenska bildningens och sedernas historia». Strindberg och Hildebrand kände varandra vid denna tid och ett brev (²¹/₁₂ 1881) från den förre till Hildebrand³ diskuterar vissa medeltidsfrågor med anledning av den senares begynta verk, lämnar upplysningar om ett utdrag ur Stockholms ämbetsbok, m. m. Strindberg slutade, syftande på sitt eget arbete: »Jag var dömd att skriva populärt, det vill säga aldrig få tala till punkt eller uttömma ämnet, som därför måste i sin behandling bli så godt som obehandladt. Det var min lott. Men jag har samlat en stor del material som nu får

¹ K. G. Simonsson, Riksbankens myntkabinett (Numism. meddel., 26, 1932), s. 15 ff.

² Jfr bl. a.: J. Steenstrup, Historieskrivningen (1915); E. Fueter, Geschichte der neueren Historiographie (3:a Aufl. 1936); L. Stavenow, Om förhållandet mellan historia och kulturhistoria (Hist. tidskr. 1895).

³ Doc. A. Schück har fäst min uppmärksamhet på breven mellan Strindberg och HHd, vilka han hittat i VHAA.

ligga obrukadt; kan det vara någon till gagn så skulle det gläda mig». Bland Hildebrands papper ligger kopia av hans svar. Han säger där bl. a.: »Tack för det mig tillsända ex. af din bok. Jag uppskattar till fullo obehaget af att nödgas gifva en uteslutande populär framställning af ett ämne, som är så litet genomforskad som vår kulturhistoria. Under utarbetandet af min medeltidsbok känner jag bäst, huru nödigt det är att meddela vidlyftiga utredningar af det ena partiet efter det andra, ehuru jag å andra sidan, när korrektoren komma, ryser för noternas mängd och längd. Med den grundåskådning, som du i din bok uttalar, är jag i många och viktiga afseenden oense och jag säger upprigtigt, att jag funnit dina tre omslagsartiklar mycket olämpliga. Du gick från början agressivt till väga och du kan därför icke undra på, att du framkallade gensvar af den art, som kommit dig till del. Än en gång tack för de gjorda anmärkningarna och på förhand tack för de anmärkningar du kommer att framdeles få tillfälle att göra». I Historisk tidskrift 1881, h. 3, anmälde Emil Hildebrand ganska kritiskt Strindbergs arbete — tydligen hade bröderna Hans och Emil gemensamt diskuterat saken. De uppgifter Strindberg gav om utdraget ur ämbetsboken använde Hildebrand sedan i »Sveriges medeltid», därvid citerande Strindberg.

Den således högst aktuella principfrågan upptog Hans Hildebrand nu i h. 1 av Historisk tidskrift 1882 med uppsatsen »Historia och kulturhistoria». Här gick även han kritiskt in på Strindbergs arbete, framhållande att dennes program visade en otillfredsställande uppfattning av problemen, i det att han även gjort »kulturhistorien orätt genom att i sitt program oskäligt framhålla det lilla — så mycket mera oskäligt, som hans förkärlek för det lilla uppenbarligen är framkallad af skäl, som smaka mer af politik än af kulturhistoria». På nytt talade Hildebrand i artikeln för upprättande av professurer i arkeologi. Vad han därjämte ville framföra var emellertid, att kulturhistorien har berättigande ej blott för de förhistoriska epokerna utan också för historisk tid. Han åberopar bl. a. uttalanden av Heinrich von Sybel. I fråga om svensk historieskrivning riktade han viss kritik mot F. F. Carlson, C. T. Odhner och C. G. Malmström. Hildebrand framhåller emellertid det orimliga i »att pröfva hvilket i vetenskapligt hänseende väger mest: en förbättring af 'hemlighuset' eller upptäckten af rätta förhållandet med en fredstraktats tillkomst»; båda forskningsobjekten ha sitt särskilda intresse och värde. Uppsatsen är ett utslag av Hans Hildebrands allmänna historiska åskådning. Mycket av det, som han kämpade för och som då vållade anstöt, förefaller nu som helt naturliga synpunkter.

Skulle man åter anmärka en begränsning i Hildebrands

ofantliga historiska vetande och kapacitet, så vore det väl just det, att han icke var särskilt lagd för den politiska historien. Det banbrytande verket i vår politiska medeltidshistoria blev C. G. Styffes »Bidrag till Skandinavians historia», varav fjärde delen utkom 1875. Det var således ej här, som en insats behövde göras, utan just rörande kulturhistorien. Det vore emellertid ett missstag att tro, att Hildebrand var desorienterad rörande det politiska — man kan t. ex. i hans skrifter finna korrigeringar just till Styffes framställning. När vårt första moderna historiska samlingsverk, »Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar», började utkomma 1877, fick Montelius uppdraget att författa del I, som omfattade forntiden och, egendomligt nog, då M. ej var medeltidsforskare, även tiden fram till 1350. N. Höjer anmärkte också i recension i Historisk tidskrift, att Montelius proportionsvis tilldelat medeltiden för litet utrymme: hednatiden upptar 359 sidor av boken, tiden 1060—1350 blott 126. Samlingsverkets andra del, tiden 1350—1521, skrev Hans Hildebrand och den utkom 1877. Han hade önskat »låta den historiska framställningen få färg af den kulturhistoriska bakgrunden» men förläggaren var ej med härfpå. Emellertid gav Hildebrand, följande sitt program, likväl i den historiska framställningen så mycket kulturhistoriskt material som möjligt. Arbetet är ej minst därför märkligt för sin tid. Stor uppmärksamhet ägnade han också åt bildmaterialet, som för dåvarande förhållanden var mycket nytt och instruktivt, samt åt hjälpvetenskaperna. I talrika släkttavlor, rörande vilka han rådfört sig med C. A. Klingspor (såsom framgår av dennes brev), gav han medeltidsgenealogiska upplysningar av värde. Även numismatiken för denna period börjar han nu utreda. Slutligen kompletterar hans band sfragistiskt faderns sigillverk, som ju stannade vid 1350. Bandet anmälades i Historisk tidskrift av brodern Emil, visserligen under den ogenomskinliga signaturen r. (väl = redaktören). Recensionen var välvillig och erkänningsam men samtidigt objektiv genom en del anmärkningar. Särskilt ansåg Emil, att Hans gått för långt i sitt försvar för Magnus Eriksson. Recensionen betonade Hans Hildebrands europeiska orientering som medievist.

Två år efter medeltidsdelen i »Sveriges historia» trycktes, efter mer än ett årtiondes medvetna förberedelser och forskning, första häftet av det, som skulle bli Hans Hildebrands mest monumentala arbete: »Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring». En föregångare i denna forskningsgren hade han haft i sin företrädare Carl Reinhold Berch, åt vilken Hildebrand också senare ägnade ett speciellt intresse. I Månadsbladet jan. 1880 anmälades, att »Sveriges medeltid» börjat utkomma i bok-

handeln. Verket sammanfaller således precis med Hildebrands tillträde till riksantikvarieposten. Vi ha förut berört, varför Hildebrand nu började överlämna den förhistoriska forskningen mera åt Montelius och själv koncentrerade sig på medeltidsstudierna. Oaktat Hildebrands långvariga förstudier här och kärlek till ämnet bör det framhållas, att det utan tvivel innebar en personlig uppoffring för honom att i så hög grad som skedde lämna förhistorien åt Montelius ensam. Därtill kom, att Hildebrand, klarsynt som han var, naturligtvis begripit, att därmed offrade han också en god del av fortsatt europeiskt rykte, eftersom förhistorien är en mera internationell vetenskapsgren än den svenska medeltidshistorien kunde vara.

Med sina tre delar, i sin tur åter uppdelade på fem böcker och omfattande 3,125 sidor, kom »Sveriges medeltid» att sträcka sig över en utgivningstid av nära 2 1/2 decennium och lämnades då, 1903, likväl ofullbordad. I sitt företal säger Hildebrand bl. a., att »ingen före mig sökt att af något lands eller folks medeltid lemna en alla stånd och alla förhållanden omfattande utförlig kulturskildring». Uppgiften var i själva verket jättelik och det är kännetecknande för Hans Hildebrands läggning, att han hade mod och styrka att vid sidan av en omfattande ämbetsverksamhet och annat författarskap våga sig på ett sådant företag. Ursprungligen gingo hans planer t. o. m. än längre. År 1881 uttalade han¹, att det var hans mening att efter avslutandet av »Sveriges medeltid» även teckna den svenska kulturen under nyare tid.

Huvudindelningen av »Sveriges medeltid» är följande. Första boken behandlar efter en kortare inledning landsbygden, särskilt allmogens liv och arbete, medan den andra redogör för städerna, de privilegierade näringarna och samfärdseln. Tredje boken behandlar de ledande stånden, konungen och stormännen, deras liv och bostäder, medan den fjärde skildrar krigsväsendet och den femte kyrkan. I planen ingingo ytterligare fem böcker, nämligen en om litteratur och vetenskap, en om konsten, en om nöd, barmhärtighet och föreningsväsen, en om lag och hävd, medan den sista och tionde boken skulle framställa medeltidens världsåskådning. Det förunnades emellertid aldrig Hildebrand att skriva dessa partier, ehuru den femte boken var så pass påbörjad, att något därav sattes på tryckeriet.

Redan i yttre hänseende var »Sveriges medeltid» för sin tid typografiskt mönstergill, utgången från den Norstedtska officinen. De vackra färgade anfangerna, hämtade från medeltida förebilder, det ytterst rikhaltiga och intressanta bildmaterialet,

¹ Hist. tidskr. 1881; s. XX.

valt av en specialist som få och framställt i klara och prydliga träsnitt, utgöra än i dag en glädje för ögat. Beträffande verket i sin helhet har en modern kännare som Gottfrid Carlsson till mig i brev uttalat omdömet: »Om Hans Hildebrands Sveriges medeltid kan ju inte mer än en mening råda. Det är ett verk, prägladt av gigantisk lärdom, och har därvidlag på det historiska området knappast sin like i Norden». En genomförd, nyanserad analys av hela verket kan här redan av utrymmesskäl ej ifrågakomma. Då man emellertid hör ganska oförstående, summariska omdömen av personer, som tydligen varken studerat arbetet närmare, ej heller känna dess förutsättningar eller svensk medeltid i allmänhet, är det skäl att fästa uppmärksamheten på vissa av arbetets karakteristiska egenskaper.

Hildebrand besjälades av en stor entusiasm för sitt ämne och hade tillika en fin förståelse för olika epokers och människors historiska egenart, ej minst den länge förkättrade medeltidens. Romantiken hade ju givit en ny belysning däråt men i det protestantiska Sverige kvardröjde ända in i detta århundrade ett medeltidsförakt, som närdes också av antipapalismen. I sitt förord ironiserar Hildebrand över det falska betraktelsesättet: »Medeltiden är dock ... väl värd att man derom vet mera än att strax bortom Luther och Amerikas upptäckt ligger det stora barbariet, ungefär som man säger, att strax bortom Europa ligger Sibirien». På ett annat ställe framhåller han det beundransvärda i medeltidens enhetliga kultur. I förordet skriver han vidare: »För vårt folk, som mycket sent trädtt inom historiens område, utgör medeltiden mera än hälften af den historiska perioden... De knapphändiga historiska uppgifterna måste med noggrannhet fastställas och hvad de i fyllighet och sammanhang lemna öfrigt att önska måste ersättas genom att uppvisa de då rådande lifsförhållandena; derigenom kan man sätta de historiska uppgifterna i deras rätta belysning». Detta är ett klart och tilltalande program.

Vad dispositionen i arbetet angår, kan den också förefalla klar nog. Men i själva verket kunde Hildebrand ej undgå att i ganska hög grad gå in också på den svenska medeltidens allmänna historia, således även den politiska. Och dessa partier äro nu dolda under de kulturhistoriska rubrikerna och kunna följaktligen träffas än här, än där. Även eljest är det, trots verkets mycket specificerade och förtjänstfulla innehållsförteckning, svårt att hitta i ett så vidlyftigt arbete. Med den myllrande rikedom av fakta, som arbetet har, är det därför alldeles nödvändigt att ett register utarbetas och tryckes — detta är en angelägen uppgift för svensk historisk forskning. Man har sagt, att då

mycket redan självfallet är föråldrat i verket, kunde ett register måhända vilseleda. Skälet är alltför svagt.

Tvenne egenskaper utmärka »Sveriges medeltid» och frapera den, som noggrant studerar arbetet. Den ena är Hildebrands behärskning av ett ofantligt historiskt material, både tryckt och otryckt. Han citerar ej blott diplomatariet och andra större då utkomna urkundspublikationer, som rörde Norden, utan också otryckta diplom, B. E. Hildebrands avskriftssamling, den då ännu opublicerade Arboga stads tänkebok och Stockholms stadsböcker, vilkas utgivning han själv då just börjat. Av litteraturen är det ej blott den vidlyftiga politisk-historiska rörande t. ex. Hansan, som anföres¹ — Hildebrand hade f. ö. tydligt 1875 och 1880 förbindelser med Dietrich Schäfer — utan också de stora franska konst- och kulturhistoriska verken rörande medeltiden.

Den andra egenskapen, karakteriserande Hildebrands författarskap, är hans självständiga genomarbetning av materialet och därunder givna kritiska granskning av litteraturen. Denna kritik är i »Sveriges medeltid» rent av påfallande. Gång på gång kan han t. ex. korrigera Styffes dock så utmärkta arbete². Men därutöver kommenterar han kritiskt alla de vanliga äldre eller samtida författarna, icke blott de mera dilettantiska som Mandelgren och Troels Lund, utan också C. J. Schlyter, J. J. Nordström, C. T. Odhner, Hans Forssell, L. B. Falkman, o. s. v. Även urkundspublikationerna bedömas kritiskt. Han utreder urkundsförfalskningar, han klagar över otillförlitligheten av registerna i »Svenska riks-archivets pergamentsbref», särskilt första delen, han påvisar felaktiga referat i Handlingar rörande Skandinaviens historia³. Med rätta anmärker han på, att de från många synpunkter viktiga mirakelberättelserna icke helt medtagits i *Scriptores*⁴.

Utom den historiska litteraturen behärskar Hildebrand också den rättshistoriska, där bl. a. hans Münchenvän Konrad Maurers arbeten citeras, samt ej minst den språkvetenskapliga. K. F. Söderwall i Lund, som förberedde sin från 1884 utkommande »Ordbok öfver svenska medeltidsspråket», märkte ju genast vilken hjälp han kunde ha av Hildebrand och hans arbete och framhöll i brev 9 febr. 1880, att han vore tacksam också få göra direkta förfrågningar för sin ordbok hos författaren av »Sve-

¹ Jfr t. ex. Sv. medeltid, del 1, s. 635.

² Jfr t. ex. Sv. medeltid, del 1, s. 224 f., 241, 405, 582, 919 f.

³ Sv. medeltid, 1, s. 733; 2, s. 203; 1, s. 380.

⁴ Sv. medeltid, 1, s. 1005.

riges medeltid». I själva verket vimlar Hildebrands arbete av medeltida fackuttryck på alla områden, vilka uttryck kommenteras och förklaras. I breven från Söderwall diskuteras sedan gång efter annan dylika språkliga termer, varvid de båda kunniga brevskrivarna hjälpte varandra.

Om Hildebrand var kritisk mot föregångare och kolleger, så har å andra sidan mycket av det, som han själv hade att komma med, givetvis sedan ställts under debatt. Så är ju det vetenskapliga arbetets art. Detta gäller bl. a. hans framställning av hird och stormannaklass, mot vilken K. G. Westman och sedan S. Tunberg opponerat sig. Den nyaste forskningen¹ har i sin tur diskuterat dessa lösningsförslag.

Stilistiskt sett kan naturligtvis en framställning av det slags kulturhistoria, som Hildebrand vill ge i »Sveriges medeltid», där det gäller meddelande av ett ofantligt, sakligt kunskapsstoff, icke bli lättflytande i skönlitterär mening. Vanligen är hans stil sober och lugn, ibland höjer den sig emellertid till en verkligt suggestiv skildring, t. ex. den han ger av medeltida gator och torgliv i andra boken. Roande är också t. ex. redogörelsen för öknamn och skällsord. Beundransvärd är den skarpa blick med vilken han ur allt slags källstoff utviner upplysningar för sitt ämne, t. ex. när han illustrerar ekorrjakt med bild ur det medeltida Jämtlands sigill². Hans citeringsmetod är ibland oklanderlig, ibland föråldrad. Särskilda svårigheter vållar det, när han anför otryckta diplom blott med årtal, utan datum, men ofta torde den historiskt initierade forskaren dock kunna, om ock med besvär, hitta det källställe han avsett. Man har sagt, att han litade för mycket på sitt minne. Påståendet är ju orimligt, när det gäller ett verk på mer än 3,000 sidor. Vad som brast, var naturligtvis i stället efterkontrollen, vilket särskilt märkes i andra hans skrifter, då det gäller urkundstryck. Efter diskussion med framstående fackmän och egen granskning kan jag dock ej finna annat än att man överdrivit uppgifterna om bristen på exakthet. I alla stora historiska arbeten, som innehålla ett myller av fakta, måste man räkna med en viss felprocent. Men för rättvist bedömande skall man se till allt det positiva han ger. Det finns intet av de avsnitt, som verket behandlar, där han ej berikat svensk historia. I somliga delar är han därtill den främste föregångsmannen.

Det sistnämnda gäller inte minst numismatiken. I Månads-

¹ Jfr K. E. Löfqvist, Om riddarväsen och frälse i nordisk medeltid (1935), s. 155—173; dens., De svenska drots- och marskämbetena under 1200- och 1300-talen (Vet.-soc.ms i Lund årsbok 1936).

² Sv. medeltid, 1, s. 204.

bladet, där Hildebrand över huvud placerade en lång rad förarbeten till sitt stora verk, lämnade han i årg. 1875, 1876, 1882—83 och 1885 redogörelser för fynd av svenska mynt. Några första sammanfattande översikter av hans hand rörande Sveriges medeltidsmynt ha redan anförts. Det är emellertid först i »Sveriges medeltid», som han i första delens andra bok, även separat tryckt 1887 (160 s.), ger sin fullkomligt banbrytande framställning på området. Även med tanke på, vad han här lärt av fadern och t. ex. genom dennes tryckta kataloger över enskilda samlingar, är Hans Hildebrand dock den förste, som ger en kritisk och självständig, utförlig översikt av de svårbehandlade svenska medeltidsmynten. Han skapade här tillika, som Bengt Thordeman påpekat, ej blott ett kronologiskt system för mynttyperna utan även ett utkast till penningväsendets och prusbildningens historia i vårt land under medeltiden. »Man frågar sig endast, hur Hildebrand, vid sidan av allt annat som upptog honom, kunde hinna med alla de fyndanalyser, som ligga bakom denna syntes» — dylika fyndundersökningar äro ju ofantligt tidsödande. Det är givet, att på ett så vanskligt område som detta diskussionen ständigt reviderande fortgår, men det är Hildebrand, som skapat det stora diskussionsunderlaget. Till myntpartiet sluter sig ett metrologiskt, alltså behandlande mått och vikt, även detta ett svårbearbetat fält.

Banbrytande är Hildebrand tillika som heraldiker. I den 1874 av B. Schlegel och sedermera riksheraldikern C. A. Klingspor utgivna handboken »Svensk heraldik» intog det egentligt historiska partiet blott 26 sidor, medan det övriga var systematik. Hildebrand är den förste, som ägnar verkligt vetenskapliga utredningar åt medeltidens heraldik, i första hand genom sina två utförliga avhandlingar i Antiquarisk tidskrift, bd 7 och 9 (1882, 1889). Den ena behandlar svenska riksvapnet och är grundläggande, även om förklaringen av »vasen» numera är övergiven. Den andra studien, också klassisk, rör de svenska landskapsvapnen. Den stora sammanfattningen av sitt heraldiska vetande, både i historiskt och systematiskt hänseende, gav Hildebrand i kapitlet »Heraldik» i andra delens tredje bok av »Sveriges medeltid». Givetvis berör han även här och annorstädes sfragistiken.

Något medeltidsgenealogiskt parti har verket icke. Däremot ingå personhistoriska uppgifter på de mest skilda ställen, t. ex. i en riddarlängd för den äldsta tiden i kap. om stormännen, en frälsebrevsförteckning i kap. Heraldik samt en lång rad uppgifter i partiet om stora godsägare i del 2, bok 3.

Överallt i verket komma Hildebrands stora tekniska kunskaper till synes, förvärvade såväl genom studier som genom

museiarbetet. Detta märkes ej minst i fjärde bokens framställning av krigsväsendet, som samtidigt ger en viktig översikt av medeltidens talrika borgar, kompletterande Styffes geografi med arkitektonisk-arkeologiska uppgifter. Här som ofta eljest kunde Hildebrand utnyttja t. ex. antikvitetsintendenternas rapporter och annat otryckt material i Vitterhetsakademiens arkiv. Hildebrand låter, klokt nog, sin skildring i hela arbetet också omfatta de dansk-norska provinser, som i nyare tid blivit svenska.

Den avsedda, egentligt konsthistoriska delen i »Sveriges medeltid» kom aldrig till stånd. Emellertid överflödar verket likväl av konsthistoriska notiser och redogörelser, ej blott t. ex. i vad som nämnts om profanarkitekturen, utan särskilt i femte boken, om kyrkan. På det viset har »Sveriges medeltid» kanske ändå i främsta rummet blivit »konsthistorikernas och medeltidsarkeologernas stora codex» (Thordeman). Här som eljest framträder Hildebrand emellertid ej blott som föremålsforskare, utan också med en urkundskänedom, närd redan i fadershemmet och av faderns, såsom vi nämnt, ej sällan citerade stora avskriftssamling av medeltida diplom. Man bör tillika erinra sig, att vid denna tid både Örnhielms och Peringskiölds diplomatarier alltjämt funnos kvar i Vitterhetsakademien, ett arv från det gamla Antikvitetsarkivet. I så måtto hade bröderna Hans och Emil Hildebrand fördelat fadersarvet, att den senare övertagit det svenska diplomatariet, varav han 1878 utgav ett digert häfte. Men även Hans var oerhört kunnig på detta område och överallt låter han denna sin kännedom, hämtad ur diplom, stadsböcker, mirakelsamlingar, o. s. v., belysa de konst- och kulturhistoriska skildringarna.

Utom i Månadsbladet hade Hildebrand gjort förstudier i form av självständiga arbeten, t. ex. de om Skara domkyrka 1885 och 1894 samt det om Visby 1893, ävensom i stadsbokseditionerna, varom mera nedan. Även i Svenska fornminnesföreningens tidskrift och andra periodiska publikationer, t. ex. den nu ganska bortglömda »Ur folkens häfder», hade han bidragit med medeltidsstudier, liksom han i Historiskt bibliotek 1876 publicerat den viktiga och intressanta redogörelsen för medeltidsgillena. Beträffande de kyrkliga partierna i »Sveriges medeltid» visar Hildebrands brevväxling, bl. a. genom de nämnda breven från bollandisten Remi De Buck i Bruxelles, hur vidsträckta hans forskning och förbindelser voro. De kyrkligt konsthistoriska partierna hade han förberett genom handboken »Den kyrkliga konsten under Sveriges medeltid» 1875, som senare utkom i en andra, omarbetad upplaga 1907. På konsthistoriskt håll ha meningarna skiftat under tidens lopp angående Hildebrands synpunkter och uppställning, men ingen har förnekat hans banbry-

tande gärning även här. Stor uppmärksamhet ägnade Hildebrand i kyrkopartiet även åt munk- och nunneordnarna, särskilt åt Birgittinerorden. Allt vad som hade med Birgitta att göra intresserade honom särskilt.

I Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia var Hildebrand sekreterare i 30 år, 1866—96. Han åstadkom där 71 föredrag, referat, meddelanden och förevisningar med ämnen från urtiden till gustaviansk tid¹. Av dessa bidrag blevo långtifrån alla tryckta, några torde knappast heller ha annat än excerptvis nedskrivits. Förvånande är att se, hur vaket Hildebrand meddelade även uppgifter om vår 1600- och 1700-talshistoria, bl. a. rörande 30-åriga kriget och karolinsk tid, t. ex. om en beskickning från Ungern till Karl XII 1705, om S. Agrells dagbok över slaget vid Pultava, m. m. Beträffande frihetstiden ingick Hildebrand på den Stobéeska rättegången 1721 och i fråga om gustaviansk tid meddelade han utdrag ur Johan Liljencrantz' självbiografi och Nordins historiska anekdoter. Först denna verksamhet belyser fullt Hildebrands otroliga historiska orientering.

I Kungl. Samfundet tog Hildebrand också ett viktigt initiativ, nämligen till utgivning av Stockholms medeltida stadsböcker. Vid denna tid ansågos ju de flesta av dessa vara förlorade; det var därför som Hildebrand av ämbetsboken använt det utdrag, som Strindberg meddelat honom. Jorde- och skotteboken voro emellertid kända. Hildebrand begynte själv med jordeboken 1420—98 och skotteboken 1501—10. Tyvärr har en kollationering av skottebokseditionen mot originalhandskriften visat talrika inadvertenser². Men även om ett omtryck småningom kanske bör ske, i så fall försett också med tryckt register, så stimulerade Hans Hildebrands uppslag och utgåva likväl i högsta grad både den allmänna svenska medeltids- och den speciella Stockholmsforskningen.

Man skulle tro, att Hildebrands intensiva ämbetsgärning och vidlyftiga författarskap tagit all hans tid, men så var långtifrån fallet. Även på andra områden spelade han en ibland betydande roll. Detta gäller i första hand den svenska kvinnörelsen.

¹ S. Bergh, Kungl. Samfundet för utgivande af handskrifter rörande Skandinaviens historia (1917).

² Joh. Ax. Almquist, Stockholms stads skottebok 1516—1525 (1935), s. IX f.

Det fanns i Hildebrands omgivning under uppväxt och ungdom en person, som stått Fredrika Bremer nära, nämligen hans »faster Ebba», fru Hildebrandsson, född af Wirsén¹. Möjligt är, att Hildebrand redan i Uppsala sammanträffat hos professor Olivecronas med en yngre pionjär, friherrinnan Sophie Adlersparre, född Leijonhufvud, den berömda Esselde. Sommaren 1868 var i varje fall, såsom breven visa, Hans Hildebrand gäst i Esseldes hem, tillsammans med dansken Frederik Bajer, som sedan anmälde hans »Lifvet på Island» i Tidskrift för hemmet.

Sigrid Leijonhufvud säger i biografien över sin faster, att denna måhända i de Curmanska och Limnellska salongerna träffat Hildebrand och fått förstärkta intryck av, »att även kvinnofrågan låg inom denne humanistiskt vittfamnande andes intressefär och insåg betydelsen av det stöd en så representativ och i vida kretsar uppburen man» kunde ge hennes arbete². Brevet från Esselde visa, att en ganska nära vänskapsförbindelse upprätthölls mellan henne och Hildebrand under årens lopp. Så kom det sig, att Esselde d. 16 nov. 1884 daterade följande biljett till riksantikvarien: »Tillåt mig att sända er bifogade papper och att i morgon kl. omkr. 12 få söka er i Museum för att språka om saken och bedja om er medverkan». Vad det gällde var stiftandet av det snart så betydelsefulla Fredrika Bremer-förbundet. Esselde, som på annat håll fått nej på frågan om medverkan, uttalade sedan, att hon av Hildebrand fick »ett ja, så vänligt och tillmötesgående att jag aldrig skall glömma det». Frågan diskuterades genast ivrigt och Hildebrand inträdde i arbetskommittén. Det var han som dagen därpå, d. 17 nov., efter en långvarig och trött-sam överläggning, åtog sig att uppsätta stadgeförslaget. Inbjudning till ett 30-tal intresserade utsändes att bevista ett förberedande möte. En glimt av svårigheterna ge Esseldes ord till Hildebrand i brev d. 21 nov.: »Tack för ert älskvärda bref och ert smålöje — båda delarna lugnande och kärt. Godt om alla fruktade konflikter löstes så lätt». Följande dag samlades de inbjudna i fru Limnells salong. Här framlades förslaget om förbundets namn och dess program, Före konstituerande mötet diskuterades eventuell medverkan av politikern Adolf Hedin. Esselde och Hildebrand voro dock överens om, att endast i begränsad mån begära denna. Hildebrand skrev: »Att sätta in Hedin i styrelsen vore oklokt, emedan han kan vara öfverväldigande liflig och hänsynslös. Att kalla honom till det konstituerande sammanträdet är deremot, enligt mitt tycke, fullkomligt lämpligt». Mötet, en

¹ Fredrika Bremers brev, 4 (1920).

² Sigrid Leijonhufvud, Sophie Adlersparre (Esselde), 2 (1923).

representativ församling på bortåt hundra personer, sammanträdde i Läkarsällskapets lokal vid Jakobsbergsgatan d. 3 dec. 1884. Hildebrand satt som ordförande och framlade programmet och sitt stadgeförslag. Hedin tog då ordet och opponerade, han hade önskat ett radikalare program. När detta ej lyckades, lämnade han demonstrativt salen. Det var tydligen svårt att upprätthålla det oberoende av dagens politiska meningar, som Esselde hävdade. Emellertid förblev Hildebrand ordförande i nära två decennier, 1884—1903. De bevarade breven från Esselde visa, vilket stort förtroende hon satte till honom. På sina håll, t. ex. hos den då liberale Gustaf Retzius med fru, väckte det, oaktat Retzius' gamla vänskap med Hildebrand, missnöje, att en högerman som denne satt i styrelsen. Bekymmer hade man också för tidskriftsorgan. Esselde fick lida av intriger men Hildebrand tröstade henne: »Jag har sjelf varit utsatt för nedrigt förtal och har funnit det bäst att icke låta det inverka på mina handlingar». Den nya tidskrift, som kom till stånd, blev »Dagny» — Hildebrand var med om att döpa den. En diskussion 1887 rörande Fredrika Bremer-förbundets förhållande till den s. k. Federationen och dess uttalanden i sedlighetsfrågan orsakade en kort konflikt mellan Esselde och Hildebrand men den bilades snart. Vid Bremer-förbundets 10-årsfest 1894, då Esselde ej kunde vara närvarande, var det Hildebrand, som framhävde hennes stora gärning.

Sitt intresse för kvinnorörelsen visade Hildebrand även genom att underteckna Bremer-förbundets hemställan till K. M:t den 30 dec. 1899 om att »taga under övervägande angelägenheten att bereda kvinnan rösträtt vid val till riksdagens andra kammare, därest hon i övrigt uppfyller de för dylik rösträtt stadgade villkor»¹.

En annan sammanslutning, till vars stiftare Hildebrand hörde och där han också nedlade ett stort arbete, var Svenska turistföreningen. Han blev vice ordförande i den första styrelsen och tog 1887 verksam del i föreningens förflyttning till Stockholm, varmed dess storartade utveckling tog sin början². »Samma år vald till ordförande, gaf han den nya föreningen stödet af sin vetenskapliga och fosterländska auktoritet, af sin ingående kännedom om Sveriges land och folk, af sin i alla kretsar och alla landsdelar enastående popularitet» (Améen). I mer än 20 år förde han klubban, ända till 1909. »Som ordförande var han oförliknelig. Redan den vördnadsbjudande gestalten, som så lif-

¹ Lydia Wahlström, Den svenska kvinnorörelsen (1933), s. 61.

² Louis Améen, Hans Hildebrand (Sv. Turistföreningens Årsskr. 1913, s. 329 ff.).

ligt förde tankarna på den nordiska sagans storvulna lagman, ingav respekt och trygghet. Utan stora åthäfvor, med patriarkaliskt lugn och välvillig godmodighet förstod han att gifva förhandlingarna fart och resultat. Såväl vid sammanträdena som icke minst vid de små icke officiella samkvämen efter dessa visste han att väcka och hålla vid makt den stämning af ungdomsfrisk fosterländsk företagsamhet, som varit den drivvande kraften i Föreningens framgångsrika arbete. Med snabb uppfattning urskilde han de bärande förslagen och idéerna från de förhastade hugskotten och förstod att på ett grannliga och varsamt sätt aflägsna öfverflödiga diskussioner» (Améen). Från Hildebrands ordförandetid i Turistföreningen berättas en ganska roande och säkert karakteristisk anekdot. Det var vid något tillfälle en brytning angående ett val och en spränglista hade framlagts. I det avgörande ögonblicket var emellertid högen med spränglistor försvunnen och kunde ej återfinnas — Hildebrand hade satt sig på den!

Zorns bekanta oljemålning i Nationalmuseum av »En skål i Idun» visar Hans Hildebrand som medlem även av den inre kresten i denna huvudstadens intellektuella och konstnärliga elitförening. Redan vid 1870-talets början invaldes han, satt i nämnden och var även här ibland ordförande¹. På Zorns tavla syns han som medlem av sekreterarens, Harald Wieselgrens koteri, tillsammans med A. E. Nordenskiöld, Axel Key och Carl Fredrik Wærn. Hildebrand var i föreningen den näst flitigaste föredrags hållaren och uppträdde ej mindre än 12 gånger under åren 1872—99. Han började med »ornamentiken under svenska hednastiden», talade 1875 om medeltidsgillena, 1877 om krigsväsendet i medeltidens Sverige, 1883 om svenska riksvapnet, 1884 om de grekiska mynten, 1892 om Gotlands kyrkor, s. å. om i Paris utförda ljustryck av fornegyptiska byggnader samt 1895 om »kostymen som mätare på utvecklingen under medeltiden» och 1899 om Sten Sture d. ä. Vid sorgehögtiden 7 april 1906 över Harald Wieselgren höll Hildebrand det vackra minnestalet över sin gode vän.

En annan mindre känd, originell sammanslutning, vari Hildebrand figurerar, var konstnärsklubben »Färglådan», där medlemmarna hade färgnamn. Själv hette Hildebrand »Bister». J. C. Boklund var »stortub» 1874—80, Gunnar Wennerberg »hederstub», och Hildebrand, som intagits 1879, blev tubsekreterare 1881. »Färglådans» prydliga matrikel med noggrant ditmålade

¹ Th. Westrin, Några bidrag till sällskapet Iduns historia (Sällskapet Idun 50 år, 1912).

tuber i färg finns bland hans papper¹. Till medlemmarna hörde t. ex. Gustaf Rydberg, F. W. Scholander, Alfred Wahlberg och John Börjesson. Ett kallelsebrev till sammanträde såg ut så här: »Bister! Lådfest å Lidingöbro wärdshus d. $15/5$ kl. 6 e. m. Mönja» — den sistnämnde var »tubmarskalken», kommerserådet Johan Pihlgren. Även i »Sveaorden» var Hildebrand med, blev 1897 andre drott och stormästare där och var från 1904 förste drott och stormästare². Mindre lyckat var, att Hildebrand, som i hög grad saknade ekonomiskt sinne, lockades att ge sig in också i affärslivet och var ordförande i fyra bolagsstyrelser; härav fick han stora bekymmer.

Hans Hildebrands utländska resor slutade icke med ungdomsåren. Vi ha följt honom på de stora kongresserna i arkeologi och numismatik men även dessemellan gjorde han studiefärder åt olika håll. För honom, som besatt så stora kunskaper om forntid och fornforskning, måste det ha varit en särskild glädje att få hörsamma en inbjudan av sin vän, den bekante rike finländaren H. F. Antell att bege sig till faraonernas land och Nilen³. Resan var visserligen icke enbart någon lusttur, ty Antell hade ibland som person sina besvärliga sidor; därtill kom att Hildebrand reste med honom i det bestämda syftet att söka få honom att effektuera en tilltänkt donation till Vitterhetsakademien. Detta lyckades också och det är därför i ej ringa grad Hildebrands förtjänst, att akademien erhöll den Antellska fonden på 100,000 kronor.

Egyptiska resan startades över Paris, där Antell och Hildebrand voro på nyåret 1892. Den 7 jan. daterar Hildebrand första brevet från Kairo till sin hustru. Jag kan här ej dröja vid alla de fängslade scener, som de nu gulnade breven upprulla. Den 14 gick man ombord på båt och for uppåt Nilen under flera dagar. Några av de följande breven skildra emellertid en del egyptiska episoder, som fingo varaktig betydelse för Hans Hildebrand: den vänskap, som visades honom av kronprinsessan, sedermera drottning Victoria. Redan 1886 synes hon ha satt värde på hans person. Hon befann sig nyåret 1892 också i Egypten och den 25 januari möttes hon och Hildebrand i Assuan. »Kronprinsessan var förtjusande vänlig», skriver Hildebrand med tre

¹ Hos familjen.

² S. Hildebrandsson, a. a.; upplysningar av legationsrådet greve Sten Lewenhaupt.

³ Om egyptiska resan se breven till hustrun.

streck under adjektivet. Kronprinsessans nubiske tjänare Ibrahim fick åtskilligt att beställa med den svenske riksantikvarien, som inviterades till måltiderna under tydligen mer än en vecka. Breven teckna både roande och sympatiska bilder från denna samvaro.

Under kommande årtionden blev kronprinsessan Victorias vänskap icke mindre. Hon skickade varje år julklapp till Hildebrand och bland hans efterlämnade papper vittnar kuvertet »Kungl. brev» om hennes uppskattning och trofasthet. Den tjocka brevpacken består mest av skrivelser genom hennes uppvakning men även egenhändiga hälsningar ligga med. Öland blev kronprinsessans och Hildebrands gemensamma, högt skattade sommarland och bland Hildebrands papper ligger, skrivet med hans stil, talet vid invigningen av Solliden. Men även på Tullgarn var Hildebrand gäst, bl. a. i augusti 1900, då han därifrån skrev d. 7¹: »Jag har här haft den mest förtjusande vecka, tack vare all den vänlighet, som hopats öfver mig. Prins Gustaf Adolf telefonerade till mig förra onsdagen för att fråga, om jag kunde komma hit för att hjälpa honom undersöka några grafhöggar. Jag reste på torsdagen, vi gräfde fre- och lördagen och jag skulle fara tillbaka på söndagen, men då bad kronprinsessan mig enträget att stanna öfver hennes födelsedag. Hon har varit ute vid gräfningarna. Hon och jag hafva i timmatal legat utsträckta, hon på en filt, jag på gröngräset — ehuru mig var tillbuden plats på filten — och gingo i detalj igenom jorden, som hemtades upp ur grafhögarna . . . I dag var födelsedagen och kronprinsessan var strålande glad. Klockan 10 tog hon emot oss. När jag framförde mina lyckönskningar, sade hon: 'det är mig mycket kärt, att hafva Riksantikvarien här, ty på min födelsedag vill jag gerna hafva mina närmaste omkring mig, och vi äro ju gamla, goda vänner'. Hon sade detsamma i afton vid afskedet och tilllade, att hon i vinter skulle ofta komma till mig på museum genom den lilla ingången, 'det är ju vår ingång'.» Drottning Victorias vänskap blev för Hans Hildebrand en av hans stora glädjekällor och en tillgång och tröst också i tider av prövning och lidande.

Utlandet uppmärksammade Hans Hildebrands insatser på olika områden och 1896 var han kallad att i Edinburgh hålla de Rhindska föreläsningarna. Han talade därvid om forntida förbindelser mellan Britannien och Skandinavien. År 1901 tog han

¹ HHd till svägerskan professorskan Elisabeth Hildebrand, född Gyllenkrok, Lund (hos förf.).

initiativet till »Ortnamnskommittén», varmed en viktig språkvetenskaplig forskningsgren fick sin moderna start¹.

Som riksantikvarie hade Hildebrand ibland sina duster med dåvarande Överintendentensämbetet (nuv. Byggnadsstyrelsen) och 1903 även med Akademien för de fria konsterna, i vilken han f. ö. 1902 blivit hedersledamot. Konflikten 1903 gällde bl. a. landets byggnadsminnen och restaureringsfrågor, särskilt rörande kyrkor. Konstakademien hade till K. M:t gjort en framställning, som gick på remiss till Vitterhetsakademien. I ett mycket intressant, utförligt utlåtande, tryckt i Månadsbladet 1903—05, uppvisade Hildebrand, att Konstakademiens synpunkter och önskemål delvis voro mindre välgrundade och hävdade med kraft och klarhet, men samtidigt klokt och måttfullt, vad Vitterhetsakademien och riksantikvarien på dessa arbetsfält utfört och alltjämt utförde.

Det är givet, att en i många avseenden så framgångsrik verksamhet som Hildebrands uppmärksammades med yttre erkännande. Han blev en ovanligt ordenssprydd gammal herre; ett porträtt, där han bär en rad av sina dekorationer, gick i familjen under den skämtsamma benämningen »kröningshästen». I Vetenskapsakademien invaldes Hildebrand 1891 och var akademiens preses arbetsåret 1909—10. I anslutning till medaljslagningen höll han minnestal över Gudmund Göran Adlerbeth samt nedlade sedan presidiet med ett tal om myntväsendets uppkomst och dess utveckling intill den romerska kejsartiden. Han var inspektor för riksmuseets etnografiska afdelning 1908—13. År 1896 blev Hildebrand tillika En av de aderton i Svenska akademien. Hans inträdestal över F. A. Dahlgren, till stilen delvis retoriskt i äldre mening, är fint samt sakligt intressant på flera sätt. Han ger vackra uttryck för sin allmänna syn på fornforskningen och historien liksom han fängslande tecknar sin företrädares bild. En välvillig och förstående, human inställning till människorna var ett grunddrag i Hans Hildebrands personlighet och karaktär, det kommer fram också här. Arbetet i Svenska akademien intresserade honom mycket, redan från sitt barndomshem var han van att läsa skönlitteratur. Det är märkligt, att Hans Hildebrand i Ord och Bilds styrelse, där han var ordf. 1893—1913, förde talan för den nyare litteraturen². I Svenska akademien fick han som äldre viktiga uppgifter.

Naturligt är att en person, som burit en så måttlös arbetsbörda under decennier som Hans Hildebrand gjort, trots all andlig och fysisk kraft icke kunde bli oberörd av mödan. Därtill

¹ Mbl. 1901—02, s. 26—31.

² Medd. av framlidne fil. dr K. Wählin till fil. lic. K.-G. Hildebrand.

kom hans sällskaplighet och nattvak både borta och i arbetet. Hemkommen från en bjudning kunde han slå sig ned vid skrivbordet och fortsätta sitt arbete till klockan tre eller senare. Allt för liten lön och försörjningsplikter för en stor familj vållade svåra bekymmer. Det är under sådana förhållanden mera naturligt än förvånande, att arbetet i tjänsten ibland hopade sig. Man klagade över, att brev ej besvarades. Montelius' hållning gentemot Hildebrand irriterade även.

Sedan Hildebrand som ung börjat sina medeltidsundersökningar, hade den europeiska forskningen på detta område i oerhörd grad gått framåt. Leo XIII öppnade 1881 Vatikanarkivet för forskare från hela världen. Redan detta orsakade mot århundradets slut samt vid och efter sekelskiftet en flod av betydande källpublikationer och bearbetningar, belysande kurians historiska utveckling och av stor vikt även för de flesta av Europas enskilda länder. Även Norden deltog som bekant i dessa forskningar och ett brev från medeltidshistorikern K. H. Karlsson till Hildebrand, daterat Rom jan. 1895, ger en god inblick i, vad man sysslade med och vad man fann. Samtidigt utkommo diplomatarier och andra urkundssamlingar i de olika östersjöländerna, belysande även svensk medeltid, liksom Silfverstolpes Svenskt diplomatium i följd från 1401 tillsviare avslutades med register 1902 till tredje bandet. Karlssons nyforskningar resulterade därtill i två supplementhäften 1903—04. I vad mån Hans Hildebrand hade tid att följa även hela denna litteratur kan jag ej klargöra. Frågan uppkommer emellertid vid bedömande av den nya medeltidsdel, som, omfattande hela perioden, utkom 1905 i »Sveriges historia intill tjugonde seklet», det nya samlingsverk, som brodern Emil Hildebrand redigerade. Detta Hans Hildebrands arbete mötte ganska skarp kritik. Med tanke på denna torde ett par synpunkter böra framhållas. Hans Hildebrands del är den till omfånget största (något över 600 sidor) i hela denna svit. Den innehåller direkt nya forskningsresultat (G. Carlsson) och det vore orimligt att tro, att en sådan sammanfattning av en kännare som Hans Hildebrand ej skulle ha sitt givna värde och intresse. I sin helhet påminner uppställningen dock i mycket om den tidigare översiktsdelen från 1877, framhävande det kulturhistoriska elementet. För rättvist bedömande kan det vara skäl att framhålla, att en yngre generation av vetenskapsmän alltför lätt glömmet mycket av det, som de äldre uträttat, har ej heller alltid klart för sig, hur mycket längre och tyngre vägen varit för föregångarna än för dem själva. Hur spänstig Hans Hildebrand i många avseenden ännu var, ser man av hans brev från en forskningsresa i Bayern 1904 rörande birgittinerklostren.

Som riksantikvarie avgick Hildebrand hösten 1907 vid 65 års ålder. Han behöll emellertid till sin död arbetsbord i Statens historiska museum och fortsatte sina forskningar. Det berättas en anekdot från hans senare år. En ung amanuens kom in med ett mynt och bad honom bestämma det. Hildebrand räckte ut handen bakåt, utan att se på myntet, kände på det med fingrarna och sade: »Det är en wendepfennig!» Till förklaring bör man tillägga, att dylika mynt ha ovanligt hög kant.

Man får intrycket, att friheten från riksantikvarieämbetets börda, som han burit i nära tre decennier, trots allt snarast blev en lättnad, en möjlighet till ny verksamhet i mer förstående omgivning och till ny produktion. Det blev särskilt i Svenska akademins exklusiva krets, som Hildebrand nu fick uppgifter.

I dess Handlingar hade han redan förut börjat medverka med minnesteckningar. Sålunda trycktes 1908 monografien om Olaus Magnus eller Magni, som Hildebrand, följande tidigare bruk, skrev. Det biografiska tar ej så stor plats i denna framställning redan av det skäl, att man då ännu ej hade så mycket material på området; först 1932 utkom den moderna editionen av bröderna Magnus' på talrika håll i Europa kringströdda brev. Vida mer ägnar sig Hildebrand åt att referera Olaus Magnus' arbeten och ger samtidigt en överblick av äldre kartforskning rörande Skandinavien, ett gammalt ämne, som Hildebrand tidigare delvis behandlat. Karakteristisk för Hildebrand är den glimt av humor han kan visa mitt i en saklig redogörelse, liksom hans aktning för äkta känslor, oberoende av åskådning¹.

Vidare mer betydande än Olaus Magnus-boken är Hildebrands biografi 1906 (i Svenska akademins Handlingar 1904) över heliga Birgitta². Det var ett av sina gamla älsklingsämnen han här behandlade. Boken frapperar genom sin religiösa inlevelse och har positiva uttryck för uppskattning av sierskans fromhet och religiösa egenart³. Bernhard Salin, som alltid visade stor förståelse för Hildebrands personlighet, säger, att känslor av vördnad för religionen under hela hans liv fortforo att skymta fram. Vad Birgittaboken angår, brister stundom källkritiken men orienteringen är europeisk. Själv hade Hildebrand, såsom nämnts, 1904 i bajerska arkiv studerat aktstycken om birgittinerklostren⁴. Efter avskedet 1907 fick Hans Hildebrand en ny uppgift av biografisk art: att i Svenska Akademiens Hand-

¹ HHd, Minne af Olaus Magni, s. 36, 169, 45.

² Jag har fått diskutera boken med fil. dr Toni Schmid.

³ Sv. Akad:s Handl. ifr. år 1886, del 19, s. 235.

⁴ Se breven till Retzius, KVA.

lingar skildra sin märklige företrädare på 1600-talet Johannes Bureus¹. Det rent biografiska materialet är här synnerligen väl tillvarataget, långt utöver vad Klemming på sin tid meddelat i Samlaren. Mycket nytt dylikt stoff torde ej vara att framleta. Arbetet äger också som biografi bestående värde, även om akribin brister och redogörelsen för B:s tänkande mest är referatartad.

När C. D. af Wirsén d. 12 juni 1912 gått bort, blev Hans Hildebrand Svenska akademiens tf. sekreterare. Ehuru hans vikariat icke räckte stort mer än ett halvår, hann han likväl sätta spår i akademiens historia². Akademiens kvarstående ledamöter voro, utom Hildebrand, C. Bildt, C. Annerstedt, Ivar Afzelius, K. F. Söderwall, A. T. Gellerstedt, Esaias Tegnér, Harald Hjärne, Karlfeldt, Gustaf Retzius, K. A. Melin, Per Hallström, Gottfrid Billing, W. Rudin, P. J. von Ehrenheim och Vitalis Norström. Bevarade brev till och från Hildebrand giva en levande bild av det nit, med vilket han skötte sitt ämbete. Wirsén hade de senaste åren varit föga arbetsduglig och efterlämnade akademiens arkiv i mycket oordnat skick. Därtill hade Wirsén omgivit dessa handlingar med en »hög kinesisk mur». Hildebrand arbetade nu dagligen på att ordna och katalogisera samlingen. Mycket fanns »dåri, som är af intresse för Akademien, mycket som är af största intresse för forskningen». Ehuru Hildebrand funnit, att »omtänksamheten om forskarna synes icke vara synnerligen liflig i Akademien», gjorde han för sin del vad han kunde för saken. Tävlingsskrifterna 1890—1911 kunde han i september framvisa ordnade och katalogiserade, ehuru luckorna voro många och delvis stora. Initiativrik som alltid genomdrev han, att akademiens språkliga handskrifter skickades till dess ordboksredaktion i Lund. »Du skulle hafva sett . . . Söderwalls förtjusning öfver de präktiga materialsamlingar, som skulle komma dit ner», skrev Hildebrand till Annerstedt (1/10 1912). Vad beträffar de dagliga ärendena, lät Hildebrand upplägga ett diarium över till akademien inkommande skrivelser — något sådant hade förut ej funnits.

Viktiga val stodo på dagordningen efter Wirséns död: dels själva invalet, dels val av ny sekreterare. I fråga om invalet röstade Hildebrand på Heidenstam, dock med samma motivering som Annerstedt: »Jag älskar honom ej men erkänner hans begåfning». Som bekant blev Heidenstam också vald. Till Hildebrand skrev han då: »Uppgiften att tala öfver en bortgången motståndare tyckes

¹ Jag har fått diskutera boken med fil. lic. Sten Lindroth, Uppsala.

² Se brev från HHd till Annerstedt, Hjärne och Retzius samt brev till HHd från särskilt Annerstedt.

mig i det hela snarare vacker än afskräckande, om också kanske icke lätt.» På akademiens högtidsdag den 20 dec. 1912 inleddes Verner von Heidenstam vid Hildebrands hand till det blå bordet och stolen nr 8. Händelsen är förevigad i en ganska känd, mycket suggestiv teckning av Victor André, ursprungligen publicerad i *Idun* 1913¹.

Svårare var sekreterarvalet. Kandidaterna voro två, Harald Hjärne och Erik Axel Karlfeldt. Den senare ville ursprungligen ej, men lät övertala sig. Emellertid tillspetsades valfrågan så, att det i början av oktober såg ut, som om det skulle bli paria vota och ärendet således få avgöras med lottnings. Hildebrand, vilken liksom Annerstedt var för Karlfeldts val, skrev till Annerstedt den 1 okt., att »mig förefaller det ytterst motbjudande, att något så viktigt, som valet af Akademiens sekreterare ju är, skall på sådant sätt afgöras». Han lyckades också åstadkomma ett privat möte i sin bostad i november i och för närmare diskussion. Med stor takt förfor Hildebrand, att döma av breven, i dessa kinkiga frågor, som utmynnade i Karlfeldts val. Om denne skrev Hildebrand till Annerstedt d. 30 okt.: »Karlfeldt har nog en god portion dalkarlsflegma, men han är varmt intresserad för Akademien och har i senaste tid visat det i handling».

Hans Hildebrand var uppvuxen i ett hem med också skönlitterära intressen. När Svenska akademien 1900 fått det nya viktiga uppdraget att utdela det litterära Nobelpriset, var han genast starkt intresserad av dessa frågor. Redan 1901 finna vi honom i ett brev i full diskussion om Nobelpriskandidaterna². Han förordade själv till en början Sienkiewicz (som först 1905 fick priset) men sedan han börjat studera också Sully-Prudhomme, Fogazzaro och Mistral, gick han över till Prudhombres kandidatur och denne blev ju också den förste litteräre Nobelpristagaren. Under diskussionerna 1900 om organisation af Nobelstiftelsen bestämde akademien, att i dess Nobelkommitté skulle sitta fem ledamöter, tre för litteratur, en för språk och en för historia. Alltsedan 1903 var Hildebrand den, som i kommittén representerade historien. Hösten 1912 började diskussionen om Nobelpriset d. 31 oktober. Hildebrand var för Gerhard Hauptmann, vilken också blev utsedd.

Det är otroligt, att Hildebrand i det sista kunde besitta en sådan vitalitet och arbetskraft, som framgår av bl. a. breven. Sina senaste år arbetade han tillika med en myntbok, ett större översiktsarbete. Det ganska utförliga manuskriptet finns nu i K.

¹ Svenska folket genom tiderna, 11 (1940), s. 11.

² HHd till Hugo Hildebrandsson ^{13/12} 1901, UUB.

Myntkabinetten. I Post- och Inrikes Tidningar skrev han artiklar och recensioner i förhistoriska frågor; det vore skäl att granska, om ej dessa kunde förtjäna ett omtryck i lättare tillgänglig form. Han var vidare medredaktör av svenska upplagan av Pflugk-Hartungs Världshistoria, liksom han i det sista höll på med att skriva en minnesteckning över Carl Reinhold Berch. Den 1 okt. 1912 slutade Hildebrand ett brev till Annerstedt med orden: »God natt, klockan fattas nu 11 minuter i midnatt. Gårdagens arbete räckte till kl. 3 i dag på morgonen». Vilket arbetsprogram 70-åringen denna tid kunde ha framgår av ett annat brev i augusti s. å. Han var 10—11 i Tyska pastorsexpeditionen för att studera om Tyska skolan, i vilken Berch gått; 11—1 i Statens historiska museum; $\frac{1}{2}$ 2— $\frac{1}{2}$ 4 i Svenska akademiens arkiv; hade 6— $\frac{1}{2}$ 9 läsning av Nobelpriskandidaternas skrifter och höll på från 9 e. m. till 1 eller 2 på natten med nämnda edition av Världshistorien.

Trots allt detta friska arbete började krafterna taga slut och det var en mycket trött gammal man, som i januari 1913 låg i sin sista sjukdom. Han dog den 2 februari sistnämnda år i sitt hem. »Det var en så stilla och fridfull död, vet du», skrev hans änka till min mor. »Han hade längtat att få sova en hel natt, och döden kom som en stilla sömn och han låg hela tiden blott som om han sof . . . Det är så oerhört tomt efter honom.» På Solna kyrkogård vilar hans stoft.

Bernhard Salin, som d. 1 april 1913 tillträdde posten som riksantikvarie efter Montelius, skrev i Ymer¹ sin här flera gånger åberopade nekrolog över sin företrädare: »Hans Hildebrand var en af de intelligentaste personer jag någonsin lärt känna . . . Innerst inne hos honom bodde något så hjärtgott och varmt, att allt annat bleknade bort inför hans lugna, sympatiska uppträdande». Orden teckna Hildebrands både begåvning och sinne; jag har under årens lopp hört många, många bekräfta dem. Då jag i samband med Hans Hildebrands person vågat använda ordet genialitet, har detta varit i dubbeltyfte. Det *fanns* genialitet hos honom. Icke blott en sällsynt klar-syn, en stor uppslags- och initiativrikedom, en imponerande intressevidd och lärdom, utan just detta ljusa, odefinierbara, som är »mer än talang», för att citera Amiels ord om genialiteten. Men

¹ I VHAA:s publikationer inflöto blott 13 rader om HHd, nämligen i riksantikvariens årsberättelse (Fornvännen 1913, s. 333). I Medd. från Kgl. Akademien för de fria konsterna 1913 skrev L. Looström en vänlig nekrolog på en sida (s. 13—14).

därtill måste Hans Hildebrand i fullt mått betala genialitetens pris: utan lidande för den enskilde levas intet liv som hans.

Hans brister kunna icke skymma hans storhet. Det finns på vetenskapens fält många slags olika arbetare. Det finns mångsidiga och hastiga, det finns också specialiserade och långsamma men exaktare. Hans Hildebrand tillhörde i sitt arbete närmast de förra. Men man får aldrig glömma, att årtiondens ingående, långsamma, mödofulla forskningar föregingo hans skrifter. Man skall icke förneka splittringen — han fick i sin produktion med åren något av oro över sig — ej heller i viss mån den bristande exaktheten. Men man kan därvid erinra sig, vad ett gammalt klokt riksråd på 1600-talets slut en gång sade: »Extraordinarie ingenia pläga gemenligen att hafva någre fel».

Med sin djupa lärdom, sitt enorma kunskapsmått, förblev Hans Hildebrand alltid en utomordentligt god, vänlig, humoristisk och, vad märkligare är, anspråkslös människa. Den, som haft förmånen att känna honom, glömmar aldrig hans vördnadsbjudande gestalt. Men, överlägsen som han var, stod han utan tvivel i sitt innersta mycket ensam, liksom han blev sluten och förtegen om detta innersta. Endast i skrifternas spegel skönja vi drag av, vad som rörde sig hos honom. I minnetalet över Dahlgren 1895 sade han om sitt verk: »Jag finner däri mycket, som jag gärna ville skulle hafva varit bättre. Jag är tacksam för det I mera sett till viljan och syftet än till bristerna i utförandet». Han betonade samtidigt den historiska bildens ofullkomlighet: »det mesta är sådant, att det aldrig som minne anförtros till senare ättled». Detta var hos honom som historiker en gammal tankegång, uttryckt redan 1869 i levnadsteckningen över Snorre: »de bortgångnes namn och rykte är lagdt uti de efterlevvandes händer med ansvarsskyldighet . . . Man måste därför med försigtighet grunda sin dom på facta, som oftast blifvit ensidigt, alltid ofullständigt meddelade . . . Deruti visar sig den bedömande kärleken, att man aldrig dömer personen ensam utan ser honom i det beroende, hvori han står af sin tid och sin art».

Den nedgång Hans Hildebrands namn fick vidkännas, vek efter döden sent omsider. Nu kan man sedan många år beträffande Hildebrand tala om en minnets renässans. Svensk vetenskap och kultur voro skyldiga honom detta.

Bengt Hildebrand.